

België - Belgique
PB
3500 Hasselt 1
12/867

afgiftekantoor
3500 Hasselt 1
erkenning: P303505

Universiteit Hasselt Magazine

Nieuwe rechtenopleiding geeft onderwijsvernieuwende impuls

Recht stopt niet aan de staatsgrens

Wat recht was, is en moet zijn

Rechten aan de UHasselt: kleinschalig en studentgericht

2008

▶▶2

jaargang 3 | 2008

verschijnt viermaal per jaar

januari | **april** | juli | oktober

DOSSIER

Rechten

universiteit
▶▶hasselt

Inhoud | pagina 2

“Onze universiteit kan het studiekeuzepatroon van jongeren uit onze provincie sturen”
Rector Luc De Schepper en prorector Harry Martens
pleiten voor uitbreiding onderwijsaanbod in Limburg | pagina 3

“Recht stopt niet aan de staatsgrens”
Een gesprek met Hendrik Vuye, opleidingsdirecteur Rechten | pagina 9

Wat recht was, is en moet zijn ...
Een analyse door Hendrik Vuye | pagina 13

“De nieuwe rechtenopleiding geeft onderwijsvernieuwende impuls aan
rechtenstudies in Vlaanderen”
Duo-interview met Aalt Willem Heringa en Paul Van Orshoven | pagina 18

Rechten aan de UHasselt: kleinschalig en studentgericht | pagina 22

Probleemgestuurd onderwijs: een beproefd concept aan de Universiteit Maastricht | pagina 26

KORT nieuws | pagina 27

Colofon | pagina 35

INTERVIEW

Prorector Harry Martens

Rector Luc De Schepper

“Onze universiteit kan het studiekeuzepatroon van jongeren uit onze provincie sturen”

Rector Luc De Schepper en prorector Harry Martens pleiten voor uitbreiding onderwijsaanbod in Limburg

Door Beatrix Engelen

De UHasselt heeft wat te vieren in 2008. In dit lustrumjaar mag de universiteit 35 kaarsjes uitblazen en gaat ze van start met het kroonjuweel van de humane wetenschappen: de rechtenopleiding. Rector Luc De Schepper en prorector Harry Martens kaderen het belang van die opleiding voor de universiteit en de regio en lichten toe waarom verdere uitbreiding van het universitaire onderwijsaanbod in Limburg noodzakelijk is.

Kunt u even de achtergrond van het rechtenverhaal schetsen?

Luc De Schepper: “Een Limburgse rechtenopleiding is altijd wel een beetje een droom geweest van de universiteit maar ze heeft pas concreet gestalte gekregen in juli 2005. Toen heeft de Vlaamse regering zich in het Limburgplan 2006-2009 geëngageerd voor de verdere versterking van het hoger onderwijs in onze provincie. De regering wilde daarmee de Limburgse achterstand op het gebied van de onderwijsparticipatie aanpakken en de leefbaarheid van onze universiteit verzekeren.”

LIMBURGPLAN

En dat is mogelijk met een rechtenopleiding?

Harry Martens: “Rechten is inhoudelijk een interessante opleiding. Afgestudeerden uit deze richting kunnen ongetwijfeld het intellectueel potentieel van de regio verruimen. Bovendien is het een populaire richting bij studenten en zal ze daardoor een belangrijke bijdrage leveren in

het bereiken van een voldoende schaal voor de UHasselt. Rond een universitaire opleiding ontstaan verder ook steeds allerlei initiatieven die de creativiteit nog zullen stimuleren en die een belangrijke spin-off tot stand kunnen brengen voor de regio. Een stevig verankerde universiteit zal op die manier de socio-economische ontwikkeling van Limburg kunnen ondersteunen.”

“Met de goedkeuring van het Limburgplan kreeg de UHasselt dus de mogelijkheid een rechtenopleiding aan te bieden binnen tUL-verband, in samenwerking met de UM.

Een jaar later, in mei 2006, werd de onderwijsbevoegdheid van de tUL terzake uitgebreid en opgenomen in het zogenoemde Structuurdecreet dat de organisatie van de Vlaamse universiteiten regelt. Dat betekende overigens niet dat we de opleiding ook meteen mochten aanbieden. Daarvoor moesten we eerst een erkenningsdossier indienen bij twee onafhankelijke commissies. Die hele procedure hebben we pas een jaar later met succes afgerond en in oktober 2007 heeft de Vlaamse regering de bacheloropleiding in de rechten dan definitief erkend. "

Heeft de regering haar engagement nog financieel ondersteund?

Luc De Schepper: "De Vlaamse regering heeft inderdaad beslist de rechtenopleiding te subsidiëren uit Vlaamse en Europese fondsen die beschikbaar waren om, na de sluiting van de steenkoolmijnen, de economische reconversie van de provincie te ondersteunen."

"Die subsidie is overigens meer dan nodig. De regering heeft immers ook beslist dat de opleiding gedurende haar eerste drie jaar geen reguliere financiering uit het Vlaams onderwijsbudget krijgt. Vanaf het vierde jaar zal de opleiding wel in het nieuwe financieringssysteem ingeschakeld worden. Dat nieuwe systeem maakt echter dat de opleiding ook na die periode nog met een financiële achterstand te kampen krijgt."

Een belangrijk element in het Limburgplan is de onderwijsparticipatie van de Limburgse jeugd. Kunt u dat toelichten?

Luc De Schepper: "In onze provincie zien we duidelijk een verband tussen het aanbod en de deelname aan het hoger onderwijs. In Limburg is de participatiegraad in het universitair onderwijs voor de opleidingen die de UHasselt/tUL niet aanbiedt, veel lager dan voor opleidingen die onze universiteit wel organiseert. Wel kiest ongeveer 40 procent van de Limburgse jongeren voor een universitaire opleiding die ook door de UHasselt/tUL wordt aangeboden. In de andere Vlaamse provincies worden deze opleidingen slechts door 25 procent van de studenten gekozen. Of anders gezegd: voor opleidingen die door de UHasselt/tUL worden aangeboden is er geen participatieachterstand; die achterstand is er duidelijk wel voor opleidingen die niet in Limburg worden aangeboden."

Harry Martens: "Ondanks de sterke aantrekkingskracht van de studierichtingen die de Limburgse universiteit dus aanbiedt, blijft de onderparticipatie voor die studierichtingen die we niet organiseren, zeer groot in vergelijking met de rest van Vlaanderen. Dat fenomeen is overduidelijk voor met name het studiegebied rechten waar sprake is van een onderparticipatie van gemiddeld 33 procent in de periode 2001-2006."

TWEEDE DEMOCRATISERINGSGOLF

Jongeren studeren dus graag dicht bij huis en kiezen hun studierichting in functie van het lokale aanbod?

Luc De Schepper: "Dat is inderdaad de conclusie die dus meteen ook de levensbelangrijke rol van de Limburgse universiteit aantoont. Dat is nu eenmaal een regionale factor die meespeelt. Toch koesteren we het provincialisme niet. Net omwille van ons aanbod en de onderwijsaanpak komen studenten vanuit andere provincies hiernaartoe."

Harry Martens: "Ook voor de rechtenopleiding zal dat het geval zijn. We merken nu al dat de belangstelling voor de Hasseltse rechtenopleiding bij de laatstejaarsleerlingen overweldigend

is. Dat mochten we ervaren tijdens onze infodagen. Vooral het innovatieve en actuele profiel, de kleinschalige opzet van het onderwijs en de Europese en internationale oriëntatie van het programma slaan duidelijk aan, ook bij jongeren van buiten de provincie."

En wat met de allochtone jongeren in Limburg?

Harry Martens: "Een van de belangrijkste argumenten voor de oprichting van een universiteit in Limburg was de te lage participatie van Limburgse jongeren aan het universitair onderwijs. Vandaag worden we geconfronteerd met de zogenoemde tweede democratisering golf. We zien immers dat het opleidingsniveau van allochtone jongeren achterblijft ten opzichte van autochtone jongeren. Daarmee worden de kansen van deze jongeren in de maatschappij en op de arbeidsmarkt gereduceerd. Dat we anno 2008 nog een dergelijke sociale uitsluiting tolereren, vind ik onaanvaardbaar."

Luc De Schepper: "Het diversiteitsbeleid van onze universiteit spitst zich daarom ook met name toe op allochtonen. Net zoals in de rest van Vlaanderen zien ook wij een ondervetegenwoordiging van allochtone studenten. Dit maatschappelijke gegeven is des te dringend voor Limburg aangezien bijvoorbeeld in Genk alleen al één op twee geboorten in een allochtoon gezin gebeurt. Bovendien is het rendement van allochtone studenten in het hoger onderwijs dan nog eens structureel lager in vergelijking met dat van autochtonen."

"Gezien het belang van hogere studies in een groeiende kenniseconomie, is het noodzakelijk om alle talent aan te spreken en te benutten. Als universiteit willen we dan ook onze verantwoordelijkheid nemen. We willen een succesvolle instroom van allochtonen bevorderen en het risico op uitval beperken."

Wat doet de universiteit concreet?

Luc De Schepper: "Wij hebben een studiecentrum voor gelijke kansen in het onderwijs opgericht om deze kwestie te bestuderen en ons te helpen concrete maatregelen te ontwikkelen en te implementeren."

"Onderparticipatie is veelal te wijten aan sociale en culturele factoren. De oorzaak ligt in feite al bij de keuze van de onderwijsvorm en de leerprestaties in het lager en secundair onderwijs. Verder ontbreekt het allochtone jongeren vaak aan succesvolle rolmodellen en effectieve steun en begeleiding in hun nabije omgeving."

"Als universiteit geven we bijvoorbeeld gerichte informatie over studie- en beroepsmogelijkheden, leggen we contacten via belangengroeperingen en proberen we de ouders actief te betrekken bij het studiekeuzeproces van hun zoon of dochter. Verder brengen we leerlingen ook in contact met allochtone studenten en afgestudeerden."

"Tijdens de studie zelf bieden we extra ondersteuning bij taal- en studievaardigheden. Zo hebben we gemerkt dat sommige studenten, ook autochtone trouwens, bij aanvang van hun opleiding nog niet het taalniveau bereikt hebben dat nodig is om op universitair niveau teksten te kunnen lezen. Die taalachterstand proberen we weg te werken met een cursus academisch Nederlands. Verder bieden we uitstekende onderwijsprogramma's en studentgecentreerde onderwijsvormen."

"De onderliggende gedachte bij al deze maatregelen is dat we niet problematiseren maar studenten en toekomstige studenten juist willen aanmoedigen en inspireren. Het allerbelangrijkste is echter dat we een gemeenschapsgevoel creëren, dat we alle studenten het gevoel geven dat ze welkom zijn en dat ze erbij horen."

Welke rol speelt de rechtenopleiding bij dit alles?

Harry Martens: "Allochtone jongeren vertonen een sterke interesse voor ondermeer de opleiding in de rechten. Dat blijkt uit gegevens van andere universiteiten. Een aanbod in de provincie Limburg kan deze interesse alleen maar verder stimuleren."

"Bovendien bieden we met de bijzondere pedagogische aanpak kansen om een grotere diversiteit aan studenten op te vangen: in de rechtenopleiding is het haast onderwijs op maat. Studiebegeleiding is ook erg belangrijk: het werken in kleine onderwijsgroepen speelt daarop in. Verder sluit de opleiding aan bij de beroepspraktijk, ligt de nadruk op het aanleren van vaardigheden en wordt er in het programma ook ingegaan op bijvoorbeeld de multiculturele aspecten van het recht en de samenleving. Dat alles biedt een stimulerende onderwijsomgeving."

STRATEGISCHE ALLIANTIE

U vertelde eerder dat de goedkeuring van het rechtendossier uiteindelijk nog een jaar in beslag genomen heeft. Waarom heeft het nog zo lang geduurd?

Harry Martens: "De definitieve goedkeuring heeft inderdaad wat langer op zich laten wachten dan we oorspronkelijk gedacht hadden. Achteraf bekeken is dit ook niet abnormaal. Een nieuwe opleiding starten in een periode waarin universiteiten en hogescholen aan een rationalisatie worden onderworpen, is niet vanzelfsprekend. We moesten aantonen dat het niet ging om een louter kwantitatieve aanvulling van het bestaande aanbod."

"In onze argumentatie voor de nieuwe opleiding hebben we daarom sterk de klemtoon gelegd op het innovatieve profiel van de opleiding en de extra studenten die we zouden kunnen aantrekken. Het argument van extra Limburgse studenten vond buiten de provincie weinig weerklank en het innovatieve profiel van de opleiding deed vragen rijzen bij het civiel effect van het diploma."

"Overleg tussen de tUL en de KULeuven had in tussentijd tot het voornemen geleid de bachelor als een gezamenlijke opleiding te organiseren. Door de Leuvense universiteit bij de opleiding te betrekken konden we het voorstel op deze twee punten versterken: interuniversitaire samenwerking is efficiënter en door een betere afstemming van de bachelor- en mastercurricula tussen de universiteiten kunnen meer garanties gegeven worden omtrent het civiel effect van het diploma."

"We hebben de procedure dan tezamen met de KULeuven voortgezet, hebben de aanvraag inhoudelijk nog een keer moeten bijspijkeren totdat het in juni 2007 uiteindelijk helemaal goed zat. In oktober van dat jaar hebben we dan het definitieve fiat gekregen van de regering."

Inmiddels heeft u uw samenwerking met de KULeuven in een breder verband getrokken.

Luc De Schepper: "Inderdaad, de beide universiteiten hebben de intentie als twee volwaardige en onafhankelijke partners een strategische alliantie in Vlaanderen te vormen. Op basis van dat uitgangspunt zoeken we concrete vormen van samenwerking binnen ons onderwijs en onderzoek. Zo hebben we al een samenwerkingsakkoord afgesloten over het beheer van de Wetenschapsparken in Waterschei en Diepenbeek. Op dit ogenblik werken we aan een overeenkomst die inhoudt dat de KULeuven en de UHasselt samen de verantwoordelijkheid opnemen voor de academisering van de industrieel-ingenieursopleidingen van KHLim en XIOS. Als dat academiseringsproces voltooid is, kunnen deze opleidingen als gezamenlijke opleidingen van de UHasselt en de KULeuven worden aangeboden. Eenzelfde samenwerking zouden we willen opzetten voor de academisering van de kunstenopleidingen aan de KHLIM en de PHL. Verder praten we met de KULeuven ook over de inrichting van bacheloropleidingen bio-ingenieur en humane wetenschappen aan de UHasselt."

De minister heeft zich echter uitgesproken tegen die uitbreiding van het opleidingsaanbod van de UHasselt?

Luc De Schepper: "De minister roept de universiteiten en hogescholen op te rationaliseren en in die context acht hij een uitbreiding van onze onderwijsbevoegdheid niet opportuun. Hij beroept zich daarbij ook op het rapport van de 'Commissie Soete' voor rationalisatie van het hoger onderwijs."

"Die commissie – die bestaat uit een tiental vertegenwoordigers uit het hoger onderwijs – heeft onlangs verschillende aanbevelingen gedaan om het hoger onderwijs in Vlaanderen efficiënter te maken. Zo stelt ze een tijdelijk verbod op het inrichten van nieuwe opleidingen voor."

Hebben de aanbevelingen van deze commissie invloed op de interuniversitaire samenwerking?

Harry Martens: "In een Vlaamse en Europese hoger onderwijsruimte is het aangaan van verschillende samenwerkingsverbanden een vanzelfsprekendheid geworden. De UHasselt heeft zich daarin altijd zeer open opgesteld. Op deze wijze is de tUL-samenwerking met de Universiteit Maastricht tot stand gekomen maar ook de samenwerking met de UA voor biochemie, met de RUNijmegen voor medical biology, met de TUEindhoven voor de burgerlijk ingenieursopleidingen..."

Luc De Schepper: "Voor ieder samenwerkingsverband stellen we ons de vraag of we daarmee het aanbod aan onderwijs en onderzoek in Limburg verbeteren en of dit leidt tot een verhoging van de kwaliteit van ons aanbod. De samenwerking tussen de tUL en de KULeuven is voor de rechtenopleiding een duidelijke meerwaarde gebleken. In het geval van onze voorgenomen strategische alliantie met de KULeuven hebben we een bijkomende toetssteen, namelijk het globale evenwicht dat we nastreven, en daar hoort de onderwijsbevoegdheid voor bio-ingenieurswetenschappen en voor humane wetenschappen nu eenmaal bij."

Begrijpt u het standpunt van de minister?

Harry Martens: "We hebben wel begrip voor de context. Het is niet zo makkelijk aan te tonen dat investeringen in het onderwijs, puur economisch gesproken, renderen. Onderwijs wordt dan ook eerder als een kostenpost gezien en het ministerie van onderwijs zelf wordt als een spending department beschouwd. In die optiek moeten onderwijsinstellingen vechten voor subsidiëring. Uit internationale vergelijkingen blijkt nochtans dat Vlaanderen echt niet te veel

aan zijn hoger onderwijs besteedt : 1,2% van het Bruto Regionaal Product, terwijl het Europees streefcijfer 2% is. Voorbeeldlanden zoals de Scandinavische landen zitten op 1,8%."

"Verder wil ik er ook op wijzen dat rationalisatie maar echt zin heeft als er ook werkelijk sprake is van een wildgroei aan opleidingen en een contraproductief groot aanbod. Dat zie ik echter niet. Met zijn rationalisatieverhaal creëert de minister juist een klimaat waarin opleidingen die uiterst waardevol zijn voor de samenleving, zoals bijvoorbeeld de exacte wetenschappen, in een voortdurende overlevingsangst verkeren. De kernvraag is eigenlijk: wat willen we met het onderwijs en wat mag dat kosten."

Hoe zou u die vraag beantwoorden?

Luc De Schepper: "De eisen aan het onderwijs wijzigen in de tijd. Ik denk dat we het erover eens zijn dat hoger onderwijs op dit ogenblik beschouwd wordt als de sleutel tot de ontwikkeling van het individu, de maatschappij en de economie. Als universiteit kunnen we daarbij streven naar een maximale talentontwikkeling en tezelfdertijd een oplossing bieden voor de kennistekorten op de arbeidsmarkt. Dat is ook de wens van de minister maar dan moet hij de hoger onderwijsinstellingen wel de ruimte en de mogelijkheden geven om stappen in die richting te zetten. Ik roep de minister dan ook graag op om tot een reële investeringsaanpak te komen."

"Natuurlijk willen wij graag meewerken aan zinvolle vormen van rationalisatie, zelfs over de grenzen van associaties heen: indien we met de KULeuven tot een akkoord komen over de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de academisering van de industrieel ingenieursopleidingen en de kunstenopleidingen in Limburg, waarbij de opleidingen na accreditatie door beide universiteiten samen zullen aangeboden worden, dan is

dit een belangrijke rationalisatieoperatie die ook een kwalitatieve meerwaarde zal opleveren voor deze opleidingen in Limburg.”

Op welke wijze kunt u die meerwaarde verder nog realiseren?

Luc De Schepper: “Kijk, de UHasselt wil zich zeker niet dun uitsmeren. Dat is ook helemaal niet nodig: met ons relatief beperkte onderwijsaanbod hebben we toch 2.500 studenten, doctoraatsstudenten inbegrepen. Onze slaagcijfers zijn bovendien hoger dan die van de andere Vlaamse universiteiten en onze visitatierapporten bewijzen elke keer dat onze opleidingen tot de beste in Vlaanderen kunnen gerekend worden. We vinden dan ook dat we met recht mogen streven naar een strategisch studieaanbod dat beantwoordt aan de noden van onze regio en relevant is voor de arbeidsmarkt en de kenniseconomie. Een opleiding bio-ingenieurswetenschappen bijvoorbeeld past volkomen in dat plaatje.”

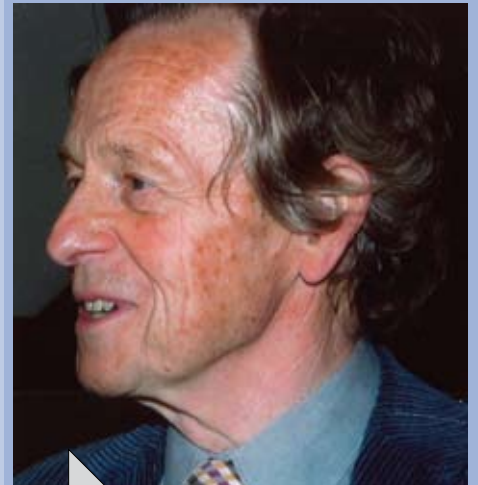
“Het tekort aan technisch hoger opgeleiden wordt immers steeds groter en daardoor dreigt onze kennissamenleving te verarmen. Je kunt dan allerhande voorlichtingscampagnes op touw gaan zetten om studenten die opleidingen in te lokken maar het effect daarvan is al bij al beperkt. Wij zeggen tegen de minister dat we een mogelijke oplossing gevonden hebben.”

“Wij kunnen immers zwart op wit aantonen dat onze universiteit het studiekeuzepatroon van jongeren uit onze provincie kan sturen. Onze onderwijsaanpak binnen de opleiding bio-ingenieurswetenschappen zal bovendien ook zonder enige twijfel studenten van buiten de provincie aantrekken. Bij dit alles werken we dan nog eens samen met de KULeuven, volledig in lijn met de rationalisatiegedachte van de minister.”

Tot slot: het eerste jaar van de rechtenopleiding begint in september. Is de universiteit er klaar voor?

Harry Martens: “Ja, dankzij de in januari benoemde opleidingsdirecteur, Hendrik Vuye, die de voorbereidingen in goede banen leidt. Laat de studenten dus maar komen.”

Renaat Broekmans
Advocaat - erevoorzitter redactieraad
Limburgs Rechtsleven

“Wij twijfelen er niet aan dat de nieuw geprofileerde rechtenopleiding zoals de UHasselt aanbiedt een succes zal worden. Limburg en ons rechtsgebied hebben steeds nood gehad aan nieuwe projecten, zeker op juridisch gebied. Die gedachte is niet nieuw. Toen wij in 1975 met enkele vrienden samenkwamen voor de oprichting van ‘Limburgs Rechtsleven’, een juridisch tijdschrift dat specifiek de interessante uitspraken van onze eigen Limburgse Hoven en Rechtbanken zo vlug mogelijk ter kennis brengt van de rechtspractici, was dit ook een nieuw project waarin tevens jonge juristen en studenten-juristen betrokken werden. Een project dat succesvol is gebleven tot vandaag. De benadering van het recht onder de vorm van innovatief onderwijs vertoont gelijkenis met hetgeen wij, rechtspractici, in het verleden reeds op het oog hadden en onder bepaalde praktijkgerichte vormen, zoals hoger, uitwerkten. Het verheugt ons dat deze vlam is overgeslagen op het hoger onderwijsniveau en dat de UHasselt deze rechtenopleiding volgens goed bestudeerde normen en een aangepast programma heeft uitgewerkt.”

Kleinschalige universiteiten bieden heldere kijk op de grote wereld

©Wouter Van Vaerenbergh

Door Hugo Lamon

Een nieuwe rechtsfaculteit aan de Universiteit Hasselt? Het was lange tijd een vage droom en toen de plannen concreter werden was er – toegegeven – in de juridische wereld enig wenkbrauwengefrons.

Waarom willen die Limburgers toch absoluut onder hun eigen kerktoren blijven zitten? Ze kunnen toch de trein nemen en na een uurtje sporen zitten ze bij een andere universiteit. En moeten de universiteiten juist niet groter worden om geldverspilling als gevolg van al die versnippering te vermijden? En: samenwerken met de Universiteit Maastricht (Nederland!) en met een programma dat grotere aandacht heeft voor het Europees recht, is dat niet iets dat voor enkel heel slimme studenten is weggelegd en eigenlijk iets elitairs?

Er was dus wel wat tegenkating en niet in het minst van geleerde professoren van andere universiteiten. Nu de opleiding definitief van start gaat, is de tijd gekomen om de emoties te laten varen. Ik was van bij de aanvang enthousiast over de plannen. De internationale samenwerking en de kleinschaligheid van de Universiteit Hasselt lijken mij de grootste troeven, maar toch eerst iets over die grote principes.

Het is van alle tijden dat evoluties zorgen voor soms bange reacties. Wie te dicht op de feiten zit, kan ook niet echt oordelen of wat er gebeurt wel echt zo belangwekkend is. Pakweg 20 jaar geleden was er nog geen sprake van gsm's, was er geen internet en bestonden er nauwelijks pc's. Het zullen de geschiedschrijvers van morgen zijn die perfect zullen kunnen inschatten hoe belangrijk deze nieuwe technische hulpmiddelen zijn voor ons wereldbeeld.

Toch zie je ook nu al belangrijke kenteringen, ook al zit je met je neus op de feiten. Zo is er de toenemende invloed van Europa in ons dagelijks leven. Een steeds groter deel van onze wetten (men schat dit nu reeds op meer dan 60 procent) wordt op Europees niveau beslist (en niet in onze parlementen), wat dus betekent dat de verschillen tussen de wetgevingen van de verschillende Europese lidstaten gaandeweg steeds kleiner worden. Tegelijkertijd worden onze contacten steeds meer grensoverschrijdend. Zeker sinds de invoering van de euro kunnen we als consument perfect de prijzen vergelijken en weten we in een handomdraai of het interessanter is om naar Maastricht of Aken te trekken voor onze aankoop, als we het al niet via het internet bestellen door simpelweg het nummer van onze kredietkaart in te tikken. Wat geldt voor consumenten is zeker ook van toepassing voor de ondernemingen. Steeds meer bedrijven – en zeker ook de kleine ondernemers – zijn actief in verschillende landen. Al die consumenten en ondernemingen hebben ook juridische problemen en die hebben dus ook steeds vaker een grensoverschrijdend karakter.

Voor een jurist van vandaag (en zeker die van morgen) volstaat het dus niet meer om het recht van één enkel land te kennen. Maar aangezien steeds meer regels het gevolg zijn van Europese wetgeving, zal de jurist des te meer dat Europees recht moeten kennen en begrijpen. Dat is voor vele juristen niet zo evident als het lijkt. Gedurende generaties werd aan juristen aangeleerd dat om de basis van het recht te begrijpen je moest teruggaan naar het recht van de Romeinen, dat inderdaad eeuwenlang een stempel heeft gedrukt op de manier waarop conflicten moeten worden opgelost. Wie echter de zaken met enige kritische zin bekijkt, moet toegeven dat het hedendaags Europees recht een veel ingrijpendere invloed heeft op onze omgeving. Nieuwe tijden vergen dus een nieuwe aanpak. Overigens moeten universiteiten de mensen voorbereiden voor de toekomst en daarbij niet vasthouden aan de bestaande tradities en gewoonten. In die zin is het dan ook een goede zaak dat de mensen uit de praktijk met verbazing keken naar de plannen van de nieuwe opleiding in Hasselt. Maar als de praktijk-

juristen van vandaag eerlijk zijn met zichzelf, moeten ze toegeven dat het recht de laatste jaren zodanig is gewijzigd dat de opleiding van de toekomstige juristen dus wel enige aanpassing verdient. Uiteraard is het makkelijker om een programma aan te passen als je geen rekening moet houden met een bestaande toestand, zodat een nieuwe rechtsfaculteit beter in staat is om met die nieuwe evoluties om te gaan. Dat is zeker zo voor de Universiteit Hasselt omdat er een samenwerking is met twee partners met een stevige internationale reputatie (Maastricht en Leuven).

De internationalisering, de globalisering en de verhoudingen die almaar complexer worden, zorgen ook voor andere evoluties. Juristen worden steeds meer betrokken bij problemen die niet in een of ander vakje te duwen zijn. Het is daarom ook van belang dat bij de opleiding vanuit het probleem wordt nagedacht en niet vanuit de oude concepten die steeds minder aangepast lijken aan wat er in onze hedendaagse wereld gebeurt. In programmabrochures heet zoiets 'probleemgestuurd' onderwijs, maar het is eigenlijk niets meer dan iedere dag leren met je twee voeten op de grond te blijven. De Universiteit Hasselt heeft al ervaring met die aanpak.

Rechten studeren zal dus niet gemakkelijker worden. Het is al lang een illusie dat wie rechten studeerde alle wetten 'kent'. Hooguit kun je dan je weg vinden in de doolhof en omgaan met de wetten door die op een concrete situatie toe te passen. Tijdens de studies moet je daarop worden getraind. In een kleinschaligere omgeving biedt dit betere kansen op succes. Een kleinschaligere universiteit als deze van Hasselt biedt in dat opzicht betere kansen op een heldere kijk op de grote wereld. Als ik nu opnieuw kon beginnen, ik zou weten waarheen.

Hugo Lamon is advocaat en bestuurder van de Orde van Vlaamse Balies, en van in het begin nauw betrokken bij de rechtenopleiding van de Universiteit Hasselt.

“Recht stopt niet aan de staatsgrens”

INTERVIEW

Een gesprek met Hendrik Vuye, opleidingsdirecteur Rechten

140 rechtenstudenten in het eerste jaar: dat is het streefgetal waarmee professor Hendrik Vuye al eens uitpakt in rapporten, prognoses en interviews. Toegegeven, dat klinkt redelijk ambitieus, maar als we kijken naar de massale belangstelling voor de opleiding tijdens de voorbije infodagen, is daar zeker alle reden toe. “We breken hier met het massaonderwijs zoals in andere rechtsfaculteiten. Geen professor die zijn ‘show’ geeft voor een vol auditorium, wel kleine groepen die zelf aan het werk gaan. Vanaf de eerste dag wordt de rechtenstudent verplicht om actief te zijn”, zegt directeur Hendrik Vuye. En dat concept spreekt aan.

Door Ingrid Vrancken

© Concentra Media – Philippe Lebeau

Wat is er nu zo uniek aan de rechtenopleiding in Hasselt?

Hendrik Vuye: “Ons pedagogisch model én de inhoud van het curriculum zijn uniek. Anders dan de meeste mensen denken, hoef je in een rechtenopleiding geen wetten en rechtsregels uit het hoofd te leren. Dat heeft trouwens totaal geen zin. Het recht is voortdurend in beweging. Recht is een maatschappijgebonden wetenschap.”

“Onze maatschappij evolueert snel en dus ook ons rechtssysteem. Een goede jurist is dus niet iemand die talloze wetten uit het hoofd kent, maar iemand die problemen kan analyseren en vervolgens oplossingen kanaanreiken. Daarom zullen de rechtenstudenten van de UHasselt vanaf het eerste jaar creatief met recht bezig zijn. Kleine onderwijsgroepen van een 20-tal studenten gaan, begeleid door een tutor, gedurende 7 à 8 weken themagericht aan het werk rond één vak. De nadruk wordt op het eigen werk gelegd, niet op de hoorcolleges. Studenten worden zo verplicht om vanaf de eerste dag actief te zijn. We willen de studenten persoonlijk aanspreken en zo zorgen dat ze echt met hun studie bezig zijn. Is de student slecht bezig, dan zal hij of zij het onmiddellijk bemerken op de eerstvolgende vergadering van de onderwijsgroep en niet pas op het examen, wanneer het te laat is.”

Edwin Hoeven
Juridisch adviseur en persattaché,
algemene directie, Ethias Verzekering

"Als één van de hoofdrolspelers binnen de Belgische financiële sector en als belangrijke Limburgse werkgever is Ethias steeds op zoek naar degelijk gevormde juristen. Het innovatieve en moderne karakter van de Hasseltse rechtenopleiding staat garant voor een verbetering van onze rekruteringsbasis. Ik ben overtuigd dat de UHasselt in haar opleidingscyclus een extra stimulans zal geven aan bijkomende eigenschappen, die noodzakelijk zijn in het bedrijfsleven zoals autonomie, communicatieve vaardigheid en flexibiliteit. Veel succes!"

Ook nieuw is het feit dat het Belgisch recht in een Europese, internationale context wordt ondergedompeld. Kunt u dat even toelichten?

Hendrik Vuye: "Dat sluit aan bij de huidige rechtspraktijk, want recht stopt niet aan de staatsgrenzen. Europese en internationale wetten en regels hebben al zo'n halve eeuw een groeiende impact op het Belgische recht en werken door in de nationale rechtssfeer. Men moet toch eens gaan beseffen dat het ondernemingsrecht niet langer Belgisch is, maar Europees. Idem voor het consumentenrecht. Zelfs domeinen waarvan leken denken dat ze nog 'zuiver Belgisch' zijn, zoals het familierecht of het strafrecht zijn in realiteit doordrongen van de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. De rechtenopleiding aan de UHasselt gaat uit van dit gegeven, we willen aansluiten bij de huidige rechtspraktijk".

"We doceren natuurlijk Belgisch recht, maar wel ingebed in die internationale context."

In zo'n internationale context is talenkennis ongetwijfeld een pluspunt?

Hendrik Vuye: "Voor een jurist is talenkennis nooit een handicap, maar steeds een pluspunt. Recht stopt niet aan de taalgrens of aan de staatsgrens. Kennis van het juridisch Frans is belangrijk omwille van de toegang tot de Franstalige Belgische rechtsleer en de rechtspraak. Het Engels is de internationale omgangstaal in juridisch Europa. Bovendien zijn de bronnen van het internationale en Europese recht meestal in het Engels opgesteld. De opleiding besteedt dan ook de nodige aandacht aan de beide talen. Dit is echt wezenlijk. Maar ook dit doen we volgens ons pedagogisch concept: we bieden de student de nodige instrumenten aan om deze talenkennis te verwerven".

Hoe duidelijk legt u het accent op innovatief onderwijs?

Hendrik Vuye: "Rechten is geen filosofie maar een wetenschap in actie. Juristen moeten niet alleen een probleem erkennen, zoals filosofen, maar er ook een pragmatische oplossing voor zoeken. Het uitgangspunt van het leerproces zijn dan ook opdrachten die aanknopen bij de beroepspraktijk en de maatschappelijke realiteit. Aan de hand hiervan verwerven onze studenten kennis van de verschillende vakgebieden binnen de rechtswetenschap. Ze leren kritisch omgaan met beschikbare gegevens en leren problemen doorgronden. Het massaonderwijs leert studenten te reproduceren, maar niet om oplossingsgericht en systematisch te denken."

In welke mate komen juridische vaardigheden aan bod in het programma?

Hendrik Vuye: "De vaardigheidstraining vormt een wezenlijk onderdeel van de opleiding. In essentie komt het erop neer dat studenten leren hun eigen gedachten en meningen te formuleren en deze om te zetten in juridische redeneringen. Studenten leren omgaan met recht en rechtsregels, hoe deze te interpreteren en toe te passen in concrete situaties. Ze leren kortom functioneren als jurist."

“Andere vaardigheden komen aan bod in practica en doorheen de opleiding zelf. Studenten leren wetgeving, rechtspraak en literatuur selecteren en analyseren. Door het werken in onderwijsgroepen leren studenten bovendien communicatieve vaardigheden aan. Net daarom wijzigt de samenstelling van de groep per vak. Studenten leren op die manier veel studiegenoten kennen en met verschillende mensen samen te werken. Verder is er veel aandacht voor schrijfvaardigheden via het opstellen van papers, essays en een bachelorscriptie.”

Heeft de opleiding ook oog voor ethiek?

Hendrik Vuye: “Uiteraard. Als jurist is het belangrijk dat je leert nadenken over je vak én de maatschappij. Je moet een zekere kritische houding hebben en je moet richting kunnen geven aan je oordeelsvorming. Rechten is een waardegebonden wetenschap: als jurist moet je keuzes maken en die keuzes bepalen uiteindelijk hoe onze maatschappij eruit ziet. Men mag niet vergeten dat ‘alles recht is’. Juristen moeten ook een oplossing kunnen bieden voor gevoelige problemen zoals euthanasie, draagmoederschap e.d.”

Met een rechtendiploma op zak moet je niet noodzakelijk je hele leven gaan pleiten?

Hendrik Vuye: “Nee, helemaal niet. Maar het kan natuurlijk wel (lacht). Met een rechtenopleiding heb je wat de beroepsmogelijkheden betreft echt een uitstekende uitgangspositie. De studie biedt immers een brede juridische opleiding, een degelijke academische vorming en een aantal basisvaardigheden. Dit maakt juristen veel gevraagd en breed inzetbaar. Dankzij de toenemende juridisering van de samenleving zullen de loopbaanperspectieven bovendien nog verder toenemen.”

“Iedereen denkt spontaan aan de zogenaamde togaberoepen: advocaat, notaris,

magistraat, ... maar er is zo veel meer. Juristen zijn actief als bedrijfsjurist voor grote concerns of banken, wetgevingsjurist op ministeries, wetenschappelijk onderzoeker of docent in het hoger onderwijs, beleidsambtenaar (diplomaat) bij internationale en Europese organisaties, in de socio-profit sector, in de politiek en journalistiek, bij lokale overheden, de politie of het gevangeniswezen of fiscaaljurist in de belastingadviespraktijk. Daarnaast vind je nog juristen in de meest uiteenlopende beroepen.”

“Misschien wel de belangrijkste reden om rechten te studeren is deze: de vrijheid van de jurist. Als jurist heb je zodanig veel mogelijkheden, dermate veel uitwegen dat je nooit verplicht zal zijn om ergens te blijven waar je niet gelukkig bent. Juristen worden overal gevraagd. Je kan dan ook op ieder ogenblik van baan veranderen en nieuwe uitdagingen opzoeken. Geen enkele andere opleiding biedt op dit punt zoveel vrijheid als rechten. Juristen zijn dan ook vrije mensen, een beetje vrijbuiters zelfs, en gelijk hebben ze.”

Tot slot, wat betekent het voor studenten dat UHasselt voor rechten gaat samenwerken met KULeuven en Maastricht?

Hendrik Vuye: “Behalve de garantie van kwaliteit gaan ze er niets van merken of de proffen nu van Hasselt, Leuven of Maastricht zijn. Het is niet de student die zich moet verplaatsen, wel de prof.”

Jean-Luc Snyers
Notaris

“De nieuwe rechtenopleiding in Hasselt is een troef voor de provincie Limburg. Wil een streek zich volledig kunnen ontwikkelen moet zij proberen om elke vorm van brain-drain tegen te gaan. Een universiteit creëert opportuniteiten in die zin, onvermijdelijk met spin-offs in de buurt. Ook een universitaire rechtenopleiding kan hieraan helpen. Deze nieuwe opleiding zal ongetwijfeld een aantal jonge Limburgers overtuigen om de rechtenstudie aan te vatten. Dit zal de nood aan jonge juristen, een nood die wij zeker in het notariaat voelen, helpen opvullen. Hopelijk zal deze nieuwe richting bij de studenten de zin voor kritische analyse en zelfstudie bevorderen, zodat zij nadien - ongeacht hun uiteindelijke beroepskeuze - altijd hun plan zullen kunnen trekken.”

De studie van het juridisch denken

Het draagmoederschap, de uitwijzing van asielzoekers, de vorming van een nieuwe federale regering, het zijn maar enkele voorbeelden van belangrijke gebeurtenissen die de afgelopen tijd in het nieuws waren. Maar niet alleen hier speelt het recht een rol. Iedereen heeft er in het dagelijkse leven mee te maken. Alleen ben je je daar niet altijd van bewust. Zelfs een eenvoudige handeling zoals het kopen van een brood wordt beheerst door verschillende regelingen uit het overeenkomstenrecht, het handelsrecht, het consumentenrecht, het ondernemingsrecht, het aansprakelijkheidsrecht en de warenwetgeving.

De betekenis van het recht in de hedendaagse samenleving kan niet onderschat worden. Het recht regelt de meest uiteenlopende maatschappelijke aspecten en beïnvloedt vrijwel al onze handelingen. Er is zelfs sprake van een juridisering van onze samenleving. Dat komt omdat er meer wetten worden aangenomen (bijvoorbeeld over onderwerpen die voordien niet waren geregeld, zoals het homohuwelijk). Bovendien zorgen de toenemende globalisering en de snelle uitbreiding van de Europese Unie voor een stijgend aantal grensoverschrijdende activiteiten. Het recht is daarom niet langer een louter interne aangelegenheid, maar vormt een samenspel van nationaal, Europees en internationaal recht. Ook daar is men zich niet van bewust, maar zelfs een dagelijkse handeling zoals winkelen wordt beheerst door de Europees-rechtelijke consumentenkoop.

De rol van de jurist

Kenmerkend voor het recht is dat het gaat om een bijzondere ordening van normen die gericht is op een redelijke en rechtvaardige organisatie van de samenleving. Het recht is met andere woorden nodig om kaders te scheppen, om het leven geordend te laten verlopen. De normen zelf zijn vastgelegd in geschreven en ongeschreven regels, wetten en bepalingen waarvan de naleving meestal door de overheid kan worden afgedwongen.

Juristen spelen bij dit alles een belangrijke rol. Juristen maken zich sterk voor het algemene belang en ijveren voor de rechten van particulieren, bedrijven en de overheid. Daartoe bestuderen ze de regels en wetten en passen ze deze toe in de praktijk. Geregeld moeten ze ook de regels interpreteren en op zoek gaan naar een creatieve oplossing voor een bepaald probleem. Vaak bevinden juristen zich daarbij in het spanningsveld tussen recht en rechtvaardigheid.

Maatschappijgerichte studie

Dat rechten vooral een maatschappijgerichte studie is, blijkt uit de veelheid van menselijke activiteiten die op een of andere wijze onderworpen is aan juridische regels: arbeidsverhoudingen, voogdijzaken, uitkeringen, gezondheidszorg, milieu, mensenrechten, consumentenzaken, verkeer, politiek, sport, familiale verhoudingen en zo meer. Het recht bestrijkt kortom alle mogelijke maatschappelijke vraagstukken. Daarmee is ook de rechtswetenschap, die het recht bestudeert en interpreteert, net zo afwisselend en dynamisch als de maatschappij zelf. Juist dat maakt de rechtenstudie tot een veelzijdige en uitdagende opleiding.

“Als juridisch adviseur van talrijke familiale ondernemingen ondervinden wij dagelijks de nood van bedrijfsleiders aan accuraat en praktisch juridisch advies. Vaak wordt in kleine en middelgrote ondernemingen business gedaan ‘vanuit de buik’ en op basis van vertrouwen en beschouwt men het opstellen van juridische documenten als een ‘noodzakelijk kwaad’. Maar, tijden veranderen! In ons exportgericht kmo-land werken onze Limburgse en Vlaamse bedrijven meer en meer grensoverschrijdend. De bedrijfsleider van vandaag ervaart de noodzaak om de wettelijke en contractuele omgeving waarin hij werkt op punt te stellen. Wie kan anticiperen en conflictvermijdend werken heeft sterke troeven in handen, want goede afspraken maken goede vrienden. De bedrijfs wereld is vragende partij naar meer rechtszekerheid en correctheid. De Angelsaksische juridische invloedssfeer en de globalisering zorgen ervoor dat het contractenrecht erg belangrijk wordt, óók in de familiale kmo’s. De jurist als ondernemingsadviseur is dan ook een beroep met een mooie toekomst en een grote uitdaging. Hij evolueert meer en meer, net zoals de accountant, naar ‘trusted advisor’ van de ondernemer. De complexe regelgeving waarin vandaag onze ondernemer moet werken, heeft nood aan goed opgeleide juristen met een brede visie over het (internationaal) ondernemings- en economisch recht. De UHasselt heeft een sterk opleidingsprogramma dat studenten een zeer goede basis biedt om ‘de juridische ondernemingsadviseur’ bij uitstek te worden.”

Wat recht was, is en moet zijn ...

Wie herinnert zich niet de geschiedenislessen uit zijn jeugd over de strijd om de macht tussen Vorst en Paus in de Middeleeuwen? Daar werd stevast bij verteld dat beide kampen beschikten over een leger van juristen die argumenten zochten -en vonden- om hun gezagsdrager toch maar tot de hoogste macht te verheffen. Voor velen onder ons was dit de eerste maal dat we in contact kwamen met het werk van de jurist. We begrepen eertijds niet goed wat de taak was van deze middeleeuwse juristen, maar eigenlijk is dit een van de kerntaken van de jurist: juristen organiseren de maatschappij, ze graven de kanalen die de macht verspreiden. Met de woorden van de Franse filosoof Michel Foucault kan men stellen dat juristen machtsproductieschema's opstellen.

Juristen zijn architecten met woorden

De Franse Revolutie (1789) is hiervan een treffend voorbeeld. Tevoren, onder het Ancien Régime, oefende de Koning de macht uit "par la grâce de Dieu". Juristen omschreven de Koning aldus als een vertegenwoordiger van God op aarde, wat een sluitende verklaring moest zijn voor de Koninklijke almacht. Wanneer de Koning de macht uitoefent "bij de gratie Gods", dan is meteen iedere politieke handeling van de Koning gerechtvaardigd. De Franse Revolutie moest breken met dit machtsproductieschema. In de Franse Grondwet van 1791 werd een nieuw schema ingeschreven: "tous les pouvoirs émanent de la Nation". Op deze wijze werd gebroken met de Koninklijke almacht. Wanneer immers alle machten uitgaan van de Natie, dan betekent dit dat ook de Koninklijke macht uitgaat van de Natie en dus onderworpen is aan de Natie. Door deze ene magische zin verloor de Koning zijn almacht. We vinden ze overigens nog steeds terug in artikel 33 van de Belgische Grondwet.

Wat is dan de Natie? Vaak wordt dit begrip gelezen als synoniem van "volk", "bevolking" of "kiezerskorps". Dit is fout. In 1791 was er nog geen sprake van democratie of van algemeen stemrecht. Het volk werd helemaal niet betrokken bij de politieke besluitvorming. Toen kende Frankrijk ongeveer 24 miljoen inwoners, maar uiteindelijk kozen slechts 43.000 burgers de leden van de Assemblée Nationale.

Door Hendrik Vuye

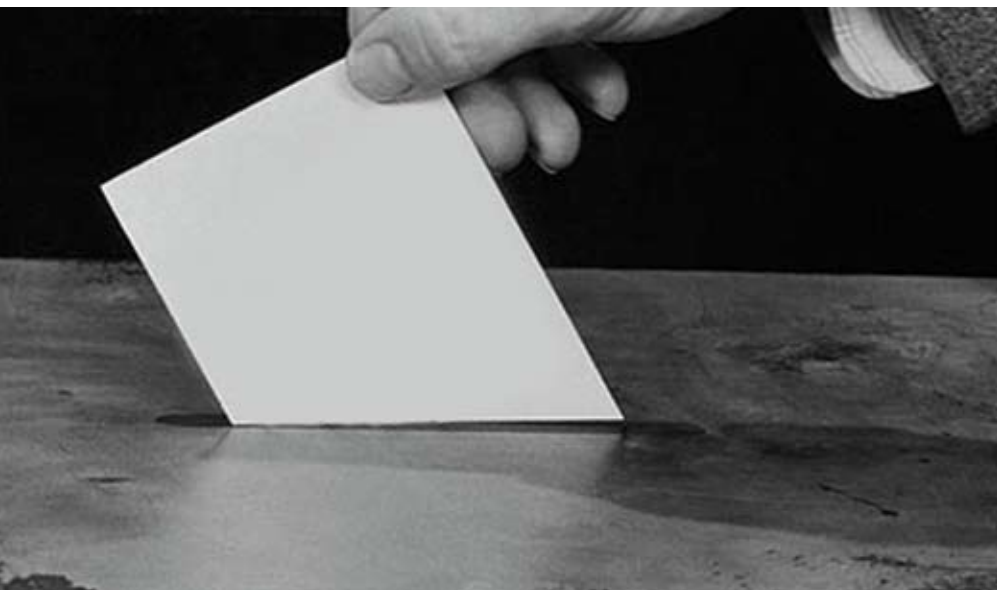

De betekenis van het woord "Nation" was radicaal anders. Eertijds werd hiermee verwezen naar een abstract concept, namelijk de burgers uit het verleden, de burgers uit het heden en de burgers van de toekomst. Met andere woorden het begrip Natie beantwoordt aan geen enkele concrete realiteit, het is een fictie. En toch heeft dit begrip verregaande politieke gevolgen: de Koninklijke almacht werd gebroken.

Architecten laten huizen bouwen met stenen. Op een gelijkaardige wijze werken juristen constructies uit met woorden. Wat de jurist doet, is dan misschien niet materieel tastbaar, maar zijn taak is nog veel belangrijker dan deze van de architect. Juristen bouwen voortdurend aan de maatschappij.

Recht is historisch gebonden

Het recht is natuurlijk steeds werkzaam binnen een bepaalde historische en sociologische context. De wet le Chapelier van 14 juni 1791 moest de vrijheid van ondernemen garanderen en de terugkeer van de corporaties van het Ancien Régime beletten. Het was de bedoeling om gelijkheid in te stellen tussen alle burgers. Bij de opkomst van de industriële revolutie werd het echter een wapen tegen verenigingen van arbeiders en boeren. Pas in 1864 werd deze wet afgeschaft. Zo waren het ook juristen die aan de werkgevers van de industriële revolutie het werkboekje verschaften. Dit boekje was een ware werkvergunning waarin iedere werkgever bij het beëindigen van de arbeidsovereenkomst een appreciatie schreef over zijn gewezen werknemer. Dit werkboekje diende vervolgens voorgelegd aan de toekomstige werkgever. Dit is meer dan maatschappelijke controle, veeleer is er sprake van disciplineren van de arbeiders.

Juristen geven vorm aan een maatschappelijke evolutie

Recht is op zich geen ontvoogdingsinstrument. Dat blijkt overduidelijk uit bovenstaande voorbeelden. Maar recht evolueert tevens mee met de maatschappij. Misschien is het juist te stellen dat juristen net vorm geven aan de maatschappelijke evolutie. De gelijkheid tussen man en vrouw werd op deze wijze door de juristen verwezenlijkt. Wat eerst maatschappelijk onaanvaardbaar was, kreeg later vorm. Toen op het einde van de negentiende eeuw Marie Popelin haar rechtendiploma behaalde, heeft de Balie geweigerd haar in te schrijven als advocaat. Marie Popelin liet het daar niet bij en bracht de zaak voor de rechter. In een arrest van 11 november 1889 oordeelde het Hof van Cassatie dat het beroep van advocaat "*un office viril*" was, waar vrouwen geen toegang toe hebben. Pas in 1922 werd de wet op dit punt gewijzigd. Vele jaren later, namelijk in 1946, opent Procureur Generaal Delwaide het gerechtelijk jaar met een rede over "*L'accès des femmes à la Magistrature*". Voor Delwaide waren vrouwen te subjectief, te emotioneel om het edele ambt van magistraat te vervullen. Pas in 1948 werd de wet gewijzigd en kregen vrouwen toegang tot de magistratuur. Datzelfde jaar verwierpen de vrouwen het stemrecht. Tevoren hadden uitsluitend de mannelijke Belgen stemrecht, ongeveer de helft van de bevolking werd uitgesloten van kiesrecht.

In een arrest van 17 december 2003 stelt ons Grondwettelijk Hof dat de gelijkheid tussen man en vrouw een zo belangrijke waarde is van onze maatschappij, dat het Hof strikt gaat toezien op de eerbiediging van deze gelijkheid. Dezelfde week las ik in de krant dat een orgaan dat men aanduidt als het Grondwettelijk Hof van Afghanistan had geoordeeld dat vrouwen niet op het TV-scherm mogen verschijnen. Hieruit blijkt nogmaals hoe maatschappijgebonden recht wel is.

Democratisering en ontvoogding

Sinds de negentiende eeuw wordt onze maatschappij gekenmerkt door democratisering en ontvoogding. In Frankrijk werd het algemeen stemrecht al ingevoerd in 1848. Eerst was er de politieke democratisering, vervolgens de maatschappelijke democratisering die voornamelijk verwezenlijkt werd via de democratisering van het onderwijs. Dit laatste is nog steeds een belangrijk aandachtspunt. De principiële gelijkheid tussen burgers, geproclameerd door artikel 11 van de Grondwet, blijft inhoudsloos zolang de democratisering van het onderwijs niet ten volle gerealiseerd is.

Democratisering ging samen met ontvoogding en laïcisering. Waar de Kerk enkele decennia geleden nog een vooraanstaande politieke rol meende te moeten vervullen, stelt men vandaag vast dat onze democratie haar theocratische trekjes verloren is. Ook hiervan vindt men vele sporen terug in de rechtspraak. Een van de meest treffende is ongetwijfeld de formule van de eed. Ondanks het feit dat de Belgische Grondwet sinds 1831 aan iedere burger het recht waarborgt om geen godsdienst te belijden, bevatte de eedformule de woorden "zo help me God". In meerdere arresten oordeelde het Hof van Cassatie dat deze eedformule helemaal niet impliceerde dat men verplicht werd een godsdienst te belijden. Het afleggen van een eed is geen geloofsdaad en dus

kan het inroepen van God in de formule van de eed evenmin beschouwd worden als een daad van geloof. Een pracht van een cirkelredenering. De wetgever heeft uiteindelijk de eedformule aangepast in 1974 en elke verwijzing naar God laten vallen. Het zal ieder wel duidelijk zijn dat de rechtspraak van het Hof van Cassatie al lang maatschappelijk niet meer houdbaar is.

In 1999 boog het Europees Hof voor de Rechten van de Mens zich over een gelijkaardige zaak. De parlementsleden van San Marino moesten de eed afleggen op de Bijbel. Dit is manifest in strijd met de vrijheid om geen godsdienst te belijden oordeelde het Hof. Andere tijden, andere rechters, andere rechtspraak.

Het matigen van machtsuitoefening

Democratisering en ontvoogding hebben wezenlijk te maken met het matigen van machtsuitoefening: het matigen van de politieke macht van een bepaalde klasse, het matigen van de macht van ideologische staatsapparaten, het matigen van de macht van de echtgenoot over zijn echtgenote, ...

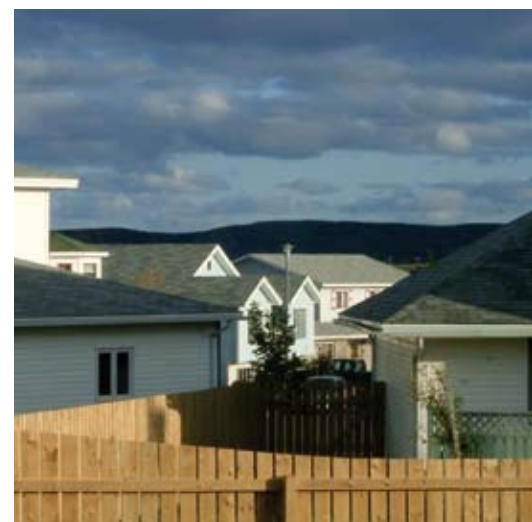
Het hoeft dan ook geen verwondering dat het recht, als maatschappijgebonden wetenschap, doordrongen is van technieken die de machtsuitoefening matigen. De meest bekende techniek is ongetwijfeld deze van het rechtsmisbruik. Voor een niet-jurist valt dit leerstuk moeilijk te begrijpen: hoe kan men toch maar misbruik maken van een recht? Ofwel "is men in zijn recht", ofwel niet, denken niet-juristen. Voor juristen echter zijn ook rechten begrensd. Een recht mag niet zomaar op eender welke wijze worden uitgeoefend.

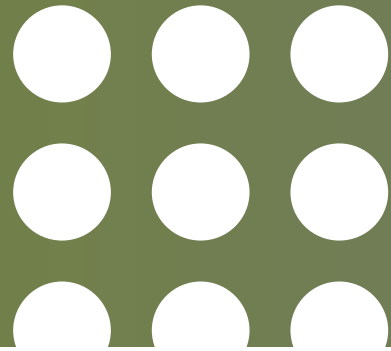
Hoewel er oudere toepassingen bestaan, wordt het ontstaan van de leer van het rechtsmisbruik meestal gekoppeld aan een arrest van het Hof van Beroep van Colmar van 2 mei 1855. De feiten spreken voor zich. Een nabuur had, net voor het raam van zijn buurman, een valse schoorsteen gebouwd. Het Hof van Beroep oordeelde dat diegene die zijn recht uitoefent met het exclusief oogmerk om te schaden, rechtsmisbruik pleegt. In een arrest van 1915 heeft het Franse Hof van Cassatie deze redenering overgenomen in de zaak Clément Bayard. Ook deze keer spreken de feiten voor zich. De eigenaar van een perceel had een afsluiting geplaatst van maar liefst 16 meter hoog die bovendien nog voorzien was van puntige metalen piketten van 3 meter. De reden hiervoor was vrij eenvoudig. Buurman Clément Bayard liet immers geregeld luchtballonnen opstijgen vanop zijn terrein ... Een dergelijke afsluiting, opgericht met het oogmerk om te schaden, getuigt van rechtsmisbruik, oordeelt het Franse Hof van Cassatie. Het criterium aan de hand waarvan rechtsmisbruik dient getoetst, zal door het Hof steeds ruimer geformuleerd worden. Steeds meer zal de rechter het aandurven om de uitoefening van een recht, waar nodig, te matigen.

Het Belgische Hof van Cassatie heeft deze leer verder verfijnd in een arrest van 12 juli 1917. De eigenaar van de *L'Innovation* had in de Nieuwstraat te Brussel een lichtreclame laten aanbrengen op de muur van zijn winkel. Deze lichtreclame was, gezien de ligging, zichtbaar langs drie verschillende kanten. In dezelfde straat was tevens concurrent *Au Bon Marché* gevestigd die eveneens een lichtreclame liet aanbrengen, maar dit op een zodanige wijze dat de lichtreclame van *L'Innovation* voortaan langs één kant niet meer zichtbaar was ... Het Hof van Cassatie oordeelde dat er sprake is van rechtsmisbruik wanneer men tussen verschillende wijzen om zijn recht uit te oefenen met hetzelfde nut, die uitoefening verkiest die voor een ander schadelijk is.

Een volgende belangrijke stap werd gezet met het cassatiearrest van 10 september 1971. Bij het optrekken van een zijgevel van een gebouw was, over een lengte van ongeveer zes meter en een breedte van 20 tot 21 centimeter, de scheidingslijn tussen twee erven overschreden. De feitenrechter had tevens vastgesteld dat dit wellicht ondoordacht, maar niet te kwader trouw was gebeurd. De eigenaar van het perceel waarvan een beperkte strook was ingepalmd, vorderde 23 jaar later de afbraak van de muur! Het Hof van Cassatie oordeelt dat er sprake is van rechtsmisbruik. Deze keer formuleert het Hof het criterium als volgt: er is rechtsmisbruik wanneer de uitoefening van een recht gebeurt op een wijze die kennelijk de grenzen te buiten gaat van de normale uitoefening van dat recht door een voorzichtig en bezorgd persoon.

Niet alleen de leer van het rechtsmisbruik, maar eveneens de leer van de goede trouw, de burenhinderleer, het proportionaliteitsbeginsel, de onrechtmatige bedingenleer, e.d. zijn eigenlijk technieken die het mogelijk maken om de wijze waarop een recht wordt uitgeoefend, te matigen. Het hedendaagse recht is doorspekt van dergelijke technieken.

Ook het overheidsoptreden is begrensd

Het overheidsoptreden wordt in beginsel beoordeeld aan de hand van dezelfde standaarden als dat van burgers. De overheid in al haar verschijningsvormen moet zich zorgvuldig te gedragen. Bovendien is het overheidsoptreden eveneens begrensd door het proportionaliteitsbeginsel: een overheidshandeling mag niet buiten verhouding staan tot het beoogde doel.

Een sportief voorbeeld ter illustratie van deze proportionaliteitstoets. In 2004 werd het decreet inzake medisch verantwoorde sportbeoefening door de Vlaamse decreetgever versterkt. Voortaan werden de disciplinaire schorsingen van meerderjarige sportbeoefenaars openbaar gepubliceerd op de webstek www.dopinglijn.be. De decreetgever wenste met deze maatregel het dopinggebruik in de sport op adequate wijze te bestrijden. De bekendmaking van de namen van de wegens dopinggebruik gestrafte sporters was absoluut noodzakelijk, leest men in de parlementaire voorbereiding. In een arrest van 19 januari 2005 werd deze maatregel vernietigd door het Grondwettelijk Hof. De verspreiding van persoonsgegevens op een publieke en voor iedereen toegankelijke website, is buiten verhouding tot het beoogde doel, namelijk het efficiënt bestrijden van dopingzondaars. Het Hof stelt dat een beperkte vorm van elektronische publicatie ten behoeve van de toezichthoudende ambtenaren en de verantwoordelijken van de sportverenigingen wel kan. Ook dopingzondaars kunnen maar bestreden worden met middelen die in verhouding staan tot het beoogde doel. Een regel die men wel eens uit het oog verliest. Kan men wielrenners zomaar verplichten hun DNA af te staan? Kan men hen zomaar verplichten om steeds aan de UCI te melden waar ze verblijven? En wat met het biologisch paspoort, dreigt dit niet het werkboekje van de wielrenner te worden? Ook wielrenners hebben rechten.

De Rechten van de Mens ... het mooiste geschenk van de juristen

Reeds lang worden de fundamentele vrijheden vastgelegd in allerlei teksten: het Charter van Jan Zonder Land (1215), de *Habeas Corpus* (1679), de *Bill of Rights* (1689), de Amerikaanse Grondwet (1787) en de *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen* (1789). Lange tijd bleven dit echter filosofische basisregels waarvan de concrete afdwinging in de praktijk vaak bijzonder moeilijk was.

De ontdekking van de gruwelen van de naziterreur na Wereldoorlog II brachten de mensenrechten op de voorgrond. De Verenigde Naties stemden in 1948 de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Deze tekst is slechts een resolutie van de Algemene vergadering en heeft dan ook geen rechtstreekse werking in België. Enkele zeer belangrijke mensenrechtenverklaringen, die wel rechtstreekse werking hebben, zouden weldra volgen: het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (1950) en het Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten (1966).

Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens heeft de Belgische rechtsorde grondig veranderd. Dat komt niet alleen omdat het verdrag rechtstreekse werking heeft in België, maar voornamelijk omwille van de oprichting van een internationaal rechtscollege, het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, dat in laatste instantie de verdragsschendingen beoordeelt. België werd door dit rechtscollege met een zekere regelmaat veroordeeld. Vaak hadden deze veroordelingen te maken met de bijzonder terughoudende, vaak zelfs conservatieve, interpretatie die het Belgische Hof van Cassatie gaf -en geeft- aan het verdrag.

De invloed van de rechtspraak van het Europees Hof op het Belgische recht is immens. Het recht op een eerlijk proces (art. 6 EVRM) herschreef ganse stukken van ons strafrecht en strafprocesrecht. Het recht op privé- en familielevens (art. 8) ligt aan de basis van het ontstaan van een *ius commune familiarum*. Het onteigeningsrecht onderging de invloed van het recht op eigendom (art. 1, 1e aanv. Prot.). De persvrijheid en de bescherming van de bronnen van de journalist werden echt daadkrachtig dankzij de rechtspraak over de vrijheid van meningsuiting (art. 10 EVRM). Sinds 2003 kent België tevens een Grondwettelijk Hof dat ten volle bevoegd is om de wetgeving te toetsen aan titel II van de Grondwet, de titel over de fundamentele vrijheden.

Het is bijzonder moeilijk om uit de lange lijst arresten van het Europees Hof een arrest te kiezen als illustratie. Toch waag ik mijn kans. Het Belgische familierecht heeft gedurende decennia kinderen die buiten het huwelijk geboren werden gediscrimineerd, dit zowel wat hun afstamming betreft als op het vlak van hun erfrecht. Politici kwamen maar niet tot een akkoord om te verhelpen aan deze vaak schrijnende situatie. Conservatieve krachten vonden het noodzakelijk om het huwelijk te beschermen en dus mochten natuurlijke kinderen niet dezelfde rechten krijgen als kinderen geboren binnen het huwelijk. Wat een redenering: om het huwelijk als duurzame band te beschermen, dienen kinderen gediscrimineerd! Deze redenering werd dan nog gehanteerd door partijen die tegelijk het zieleheil van de kinderen als één van hun belangrijkste programmapunten naar voren schoven. Alleen... blijkbaar waren sommige kinderen meer waard dan anderen. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft deze discriminaties naar de prullenmand verwezen in het arrest *Marckx tegen België* van 13 juni 1979. Voortaan zijn alle kinderen volwaardige kinderen.

Hoger hebben we gesteld dat recht steeds werkt in een historische context en dat recht op zich geen instrument van ontvoogding is. Dit was juist, maar is het nog juist in het licht van de fundamentele vrijheden? Juristen beschikken nu over een begrippenapparaat dat hen ten volle toelaat om niet alleen de maatschappij vorm te geven, maar tevens om haar een bepaalde vorm te geven. De doorwerking van de mensenrechten in alle nationale rechtsstelsels is ongetwijfeld de uitdaging voor de komende generaties juristen. Dit is ook wat recht moet zijn.

Bernard Mailleux
Advocaat-vennoot,
Vanbuul-Alofs & Partners
Stafhouder balie Tongeren 2002-2004

“Studeer je voor advocaat? Een veelgehoorde vraag voor wie rechten studeert, maar met een verouderde invalshoek. Er zijn immers meer juristen dan advocaten. Dat was ooit en niet zo lang geleden heel anders. Vandaag studeert 20 procent van de jongeren aan de universiteit. De maatschappij wordt steeds ingewikkelder en vraagt dan ook steeds meer gespecialiseerde medewerkers op steeds hoger niveau.

Ingewikkelde verhoudingen vragen echter ook precieze afspraken en regels. En om die bij te houden, bij te sturen, hebben onze ondernemingen, sociale organisaties en publieke instellingen niet alleen advocaten maar ook veel juristen nodig. Met name juristen die in het specifiek werkgebied van de werkgever de nodige juridische kennis en begeleiding kunnen aanleveren.

Voor een grote groep is de stap naar de rechtsfaculteit die in Hasselt wordt aangeboden nu stevig verkleind. De pedagogische invalshoek sluit bovendien sterk aan bij de praktijk. En de afgestudeerde jurist wacht een zeer verscheiden markt met tal van beroepsmogelijkheden.

Limburg en zijn toekomstige juristen kunnen er alleen maar wel bij varen.”

Duo-interview met Aalt Willem Heringa en Paul Van Orshoven

INTERVIEW

“De nieuwe rechtenopleiding geeft onderwijsvernieuwende impuls aan rechtenstudies in Vlaanderen”

Door Beatrix Engelen

Aalt Willem Heringa en Paul Van Orshoven hebben meer gemeen dan op het eerste gezicht lijkt: ze besturen ieder een grote rechtsfaculteit – de een in Maastricht en de ander in Leuven - ze zijn gespecialiseerd in vergelijkend staatsrecht en ze zijn actief betrokken bij het rechtencurriculum dat de Universiteit Hasselt tezamen met de Universiteit Maastricht en de KULeuven organiseert. De beide hoogleraren hebben ook elk een hoofdrol gespeeld in het wordingsproces van de gezamenlijke bacheloropleiding. Vanuit die bevoorrechte positie kijken ze terug op hun samenwerking en geven ze hun visie op de jongste rechtenopleiding van Vlaanderen.

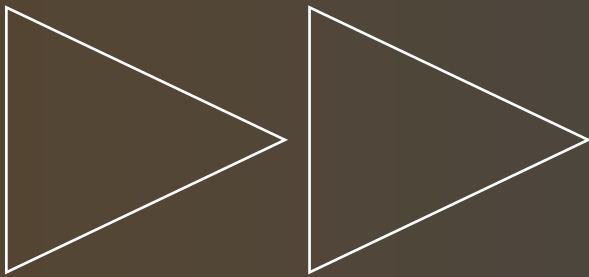
Een opleiding die gezamenlijk georganiseerd wordt door drie universiteiten. Hoe gaat dat in zijn werk?

Paul Van Orshoven: “Het is minder ingewikkeld dan je zou denken. De drie partners zetelen in een opleidingsbestuur dat de dagelijkse leiding heeft en de spil vormt van de onderwijsorganisatie. Planningsgroepen met docenten van de drie partners bepalen de concrete inhoud van ieder opleidingsonderdeel. Het opleidingsbestuur coördineert het geheel en houdt toezicht op de kwaliteit van het onderwijs.”

“Het onderwijs zelf vindt hoofdzakelijk plaats op de campus van de UHasselt en wordt verzorgd door docenten van de drie partners, volgens een vooraf bepaald percentage en in functie van de beschikbare expertise.”

Waar houdt het opleidingsbestuur zich op dit ogenblik mee bezig?

Aalt Willem Heringa: “In de aanloop naar de start van de opleiding in september hebben we het vooral druk met de operationele voorbereiding van het eerste bachelorjaar. Die is zeer divers en gaat van de controle op het onderwijsmateriaal, het opstellen van jaarkalenders en uurroosters, het regelen van de inschrijvingsformaliteiten tot het samenstellen van een volledige bibliotheekcollectie. Daarnaast zijn we ook nog volop bezig met de promotie van de opleiding en de werving van studenten waar we als bestuur samen voor instaan.”

Even terug naar het begin: hoe lang bent u al betrokken bij de opleiding?

Aalt Willem Heringa: “De toestemming voor de uitbouw van een rechtenopleiding is gegeven aan de transnationale Universiteit Limburg (tUL), het samenwerkingsverband van de UHasselt en de UMastricht, dus wij waren van meet af aan betrokken bij de uittekening van het programma en het op poten zetten van de opleiding.”

“Dat de UHasselt en de UM samen aan de slag gingen, lag voor de hand. De twee universiteiten werken voor informatica en biomedische wetenschappen al samen in de tUL. Bovendien zou het kleinschalige, op vaardigheden gerichte probleemgestuurde onderwijssysteem waar de UM om bekend is, de rechtenopleiding vernieuwend maken en zo een toegevoegde waarde bieden binnen het Vlaamse aanbod. Een tweede vernieuwing is gelegen in de accenten die in de opleiding zijn gelegd op het internationale, Europese recht en de rechtsvergelijking: elementen die in een moderne rechtenopleiding cruciaal zijn en in deze nieuwe opleiding dus een zeer prominente plek konden krijgen. In Maastricht doen we er ook al veel aan en dus lag het voor de hand vanuit Maastricht ook die expertise in te brengen.”

“We werden hierin ook volledig gesteund door de Vlaamse minister van Onderwijs. Die wilde overlapping met het bestaande opleidingsaanbod vermijden en had daarom net een innovatieve opleiding naar vorm en inhoud voor ogen. Het profiel met onderwijskundige vernieuwing en een Europese accentuering dat Hasselt en Maastricht voorstelden voor de opleiding, strookte dan ook helemaal met de visie van de minister. De nieuwe rechtenopleiding zou op die manier ook een onderwijsvernieuwend impuls kunnen geven aan de andere Vlaamse rechtenstudies.”

Paul Van Orshoven: “Enkele maanden later stapte de KULeuven mee in de boot. Ook die samenwerking was in feite een logische keuze. Nieuwe opleidingen inpassen in een breder interuniversitair samenwerkingsverband was ook een ministeriële beleidskeuze. Bovendien bestond er al een nauwe samenwerking op onderzoeksgebied tussen de rechtsfaculteiten van Leuven en Maastricht.”

Aalt Willem Heringa: “Het probleemgestuurde onderwijssysteem, waarvoor de Universiteit Maastricht zo bekend is, maakt de Hasseltse rechtenopleiding vernieuwend en geeft haar een toegevoegde waarde binnen het Vlaamse aanbod.”

Philippe Adriaensen
Magistraat Hof van beroep in Antwerpen

“Als magistraat van het Hof van beroep te Antwerpen verwelkom ik de start van de opleiding rechten aan de Universiteit Hasselt. Elk initiatief dat de rechtsbeoefening dichterbij de jeugd brengt, draagt bij tot maatschappelijke ontvoogding en tot betere onderlinge verstandhouding. De versnippering van de rechtenopleidingen betekent in ieder geval voor Limburg een verrijking. Voor Limburg is dit het zoveelste bewijs van de grote dynamiek die er onder zijn bevolking leeft.

Het internationaal en Europees karakter van de opleiding past in de geest van openheid van de streek. Het project sluit aan bij de sterke troeven van de regio, haar ligging en haar historische bindingen met Nederland en Duitsland. De Euregionale ligging en de grensoverschrijdende contacten geven een meerwaarde aan de opleiding.

De invalshoek om rechten te doceren vanuit hetgeen Europa verbindt, maakt de student sterker in een steeds nabijere multiculturele wereld.

De jurist van morgen moet over de landsgrenzen heen geschillenoplossingen kunnen aanreiken. Limburg heeft nood aan een juridische denktank die haar begeleidt naar de toekomst.”

Paul Van Orshoven: "Dankzij het unieke profiel van onze opleiding zullen onze afgestudeerden zich vlot op de Vlaamse, Belgische en Europese arbeidsmarkt kunnen begeven."

In oktober 2007 heeft de Vlaamse regering de bacheloropleiding in de rechten officieel als nieuwe opleiding erkend in Vlaanderen. Dat was het sluitstuk van een lange procedure. Kunt u kort vertellen hoe dat gegaan is?

Paul Van Orshoven: "Voordat een nieuwe opleiding ook echt van start kan gaan, moet ze inderdaad een zware procedure doorlopen. Samengevat komt het erop neer dat een universiteit moet aantonen dat er in Vlaanderen ruimte is voor een bijkomende opleiding en dat die opleiding van voldoende hoge kwaliteit is."

Aalt Willem Heringa: "Die procedure is nog een hele klus geweest. We zijn een keer naar de herkansing verwezen, hebben onze aanvraag toen aangevuld en verduidelijkt waar en zoveel als nodig was en uiteindelijk is het ons gelukt. Het was vooral zaak om met de drie partners heel helder de onderwijskundige filosofie en de vernieuwende Europese insteek goed op te schrijven en te omschrijven. In september 2006 besliste de Vlaamse overheid al dat de nieuwe opleiding inspeelt op een maatschappelijke behoefte en een positieve bijdrage kan leveren aan de kennissamenleving en de arbeidsmarkt. In mei 2007 was ook de Nederlands-Vlaamse Accreditatie-organisatie (NVAO) positief over de kwaliteit van het programma. In oktober van het afgelopen jaar heeft de Vlaamse regering de rechtenopleiding dan inderdaad officieel erkend als zesde juridische bacheloropleiding in Vlaanderen."

Paul Van Orshoven: "Hoewel de erkenning er al in oktober was, is toch maar besloten de daadwerkelijke start van de opleiding te verschuiven naar september 2008. Zo kon de benodigde tijd worden uitgetrokken voor de promotie van de opleiding en de verdere voorbereiding van het onderwijs."

Jan Coch
Advocaat
Stafhouder balie Hasselt 2002-2004

"De rechtenopleiding in Limburg opent perspectieven. De band Leuven-Hasselt-Maastricht wordt de *backbone* van het juridisch leven in beide Limburgen. Inhoudelijk zullen alle juridische beroepen kunnen genieten van de basisopleiding, over permanente vorming, tot masteropleidingen in een Europees dimensie. Ik twijfel er niet aan dat de kwaliteit van de Limburgse advocatuur hierdoor nog zal verhogen. Bovendien wordt duidelijk dat de roeping van de Limburgse advocaat richting Euregio ligt."

Zo'n positieve beoordeling van de NVAO, wat betekent dat eigenlijk?

Paul Van Orshoven: "De NVAO is een bij verdrag tussen Nederland en Vlaanderen opgerichte instelling die in beide regio's de kwaliteit van het hoger onderwijs waarborgt. Met haar positieve beoordeling heeft ze te kennen gegeven dat de rechtenopleiding voldoet aan vooraf bepaalde kwaliteits- en niveauvereisten. De opleiding heeft een onderwijskeurmerk gekregen, een objectieve bevestiging die studenten en werkgevers ervan verzekert dat de opleiding de internationale standaarden voor academische opleidingen haalt."

Wat maakt de opleiding bijzonder?

Paul Van Orshoven: "Zoals mijn Maastrichtse collega zonet al zei, werd er van de nieuwe rechtenopleiding verwacht dat ze een toegevoegde waarde zou bieden binnen het Vlaamse aanbod. Inhoud en onderwijsconcept moesten dus grondig verschillen van de bestaande juridische opleidingen in Vlaanderen. Anderzijds is het van belang dat de afgestudeerden zich vlot op de Vlaamse en Belgische arbeidsmarkt kunnen begeven en zou een te radicale innovatie op weerstand kunnen stuiten. Onze gezamenlijke opleiding is uiteindelijk een werkbaar compromis geworden tussen deze beide uitgangspunten, met een herkenbaar eigen profiel."

Maar concreet, waarom zouden studenten moeten kiezen voor een rechtenopleiding in Hasselt?

Aalt Willem Heringa: "In de opleiding benadrukken we het belang van EU-recht en van rechtsvergelijking bij de studie van het Belgische recht. Op die manier maken studenten meteen van bij de start van de opleiding kennis met het Europese perspectief. Verder bieden we onderwijsvormen aan die ervan uitgaan dat de studenten tijdens hun opleiding een steeds grotere mate van zelfstandigheid en competentiegroei aankunnen; de leerstof wordt ingeleid en besproken aan de hand van zelfstudieopdrachten en van op de praktijk gebaseerde casussen. Kleinschaligheid en actieve begeleiding van het leerproces staan daarbij centraal. Met deze combinatie van elementen hebben we in Maastricht al een jarenlange ervaring en we dragen er graag toe bij dat dit ook in Hasselt voor de Belgische markt wordt aangeboden."

Paul Van Orshoven: "Het curriculum is als een geheel geconcipieerd met verspreid over de bachelorjaren drie typen van opleidingsonderdelen: juridische vakken, vaardigheden en

hulpwetenschappen. Het programma kent een sequentiële opbouw en een doordachte fasering in het aanleren van algemeen juridische vaardigheden en onderzoeksvaardigheden. De programmering van de vakken is daarop afgestemd, doordat de gekozen thema's en leerdoelen een oplopende graad in complexiteit, breedte en diepgang kennen. Verder is ook plaats ingeruimd voor de Franse en Engelse juridische vaktaal waarin de studenten de tools krijgen aangereikt die nodig zijn voor het omgaan met anderstalig bronnenmateriaal."

Aalt Willem Heringa: "Het programma besteedt ook expliciete aandacht aan het functioneren als jurist. Dat gebeurt door aan te knopen bij de maatschappelijke realiteit en de juridische beroepsvelden en vooral ook door aandacht te hebben voor voor de juridische vaardigheden: schrijven, spreken en debatteren en analyseren."

De onderwijsaanpak springt inderdaad in het oog maar Europees recht komt toch aan bod in iedere Vlaamse opleiding?

Paul Van Orshoven: "Natuurlijk brengen ook de andere Vlaamse rechtenopleidingen inzicht bij in het internationale en Europese recht en hebben ze aandacht voor de inbedding van internrechtelijke problemen in een Europese context. De gezamenlijke bacheloropleiding van Hasselt, Leuven en Maastricht gaat hierin echter verder. In de rechtsvakken is aanzienlijk meer Europees en/of internationaal recht toegevoegd en het Europees en internationaal recht en de methodologie van de rechtsvergelijking vormen dan ook een substantiëler onderdeel van de opleiding. Het gaat hier dus om een doorgedreven methodologische insteek van het rechtenonderwijs."

Aalt Willem Heringa: "Op die manier willen we de studenten voorbereiden op een Europese arbeidsmarkt zonder de strikt nationale arbeidsmarkt uit het oog te verliezen. Door de studenten reeds in het bachelorprogramma een uitgebreidere kennis van het Europees en internationaal recht bij te brengen, bereiden we hen bovendien beter voor op mobiliteit binnen Europa. Bovendien wordt een aantal vakken in het Engels onderwezen en zoals collega Van Orshoven al aangaf, zal er in het curriculum aandacht zijn voor de Franse en Engelse rechtstaal."

Welke vervolgmogelijkheden bestaan er voor studenten die de bacheloropleiding hebben afgerond?

Aalt Willem Heringa: "Na de bacheloropleiding kunnen afgestudeerden doorstromen naar de eigen masteropleiding van de universiteit Hasselt of naar masteropleidingen in de rechten van de universiteiten van Leuven en Maastricht. Keuze te over dus."

Tot slot: u opereert binnen een interuniversitair samenwerkingsverband maar runt zelf-dertijd 'thuis' ook nog een eigen rechtenopleiding. Zijn de beide verzoenbaar?

Paul Van Orshoven: "De Hasseltse rechtenopleiding zal uiteraard een impact hebben op de inschrijvingscijfers van de KULeuven. Hoeveel en in welke mate is nog even afwachten. Nu, dat hoort bij de samenwerking en staat overigens toe ons op de twee campussen verschillend te profileren, zonder afbreuk te doen aan de eindkwaliteit van onze gediplomeerden. Anderzijds biedt de samenwerking ook voor de Leuvense bacheloropleiding een meerwaarde. We kunnen bijvoorbeeld leren van de kleinschalige onderwijsaanpak."

Aalt Willem Heringa: "De opleiding richt zich vooral op een Vlaams publiek en heeft dus

een geringe invloed op onze inschrijvingen. Vlaamse studenten die het kleinschalige probleemgestuurd onderwijs verkiezen maar willen gaan voor een integraal Engelstalige opleiding, kunnen bovendien altijd nog aan de UM terecht. Concurrentie is heilzaam: zo kunnen we alle drie van elkaar leren. En naast concurrentie is samenwerking de toekomst."

Jan De Groof

Regeringscommissaris Universiteit Hasselt

© Concentra Media - Serge Minten

"De universiteit Hasselt staat al dertig jaar aan de top van Vlaanderen als het aankomt op vernieuwing en creatief vermogen. Daarmee heeft de UHasselt een soort laboratoriumfunctie voor het universitair onderwijs. Dat heeft ze onder andere bewezen in de uitbouw van de rechtenopleiding. De universiteit heeft het aangedurfd de opleiding een uniek en innoverend profiel aan te meten in een tripartite samenwerking Hasselt-Leuven-Maastricht. Dat bovendien iemand met de reputatie van Hendrik Vuye, toponderzoeker aan de universiteit van Namen, kandideert voor de baan van opleidingsdirecteur aan de UHasselt, zegt veel over de universiteit en haar vernieuwend vermogen."

Rechten aan de UHasselt: kleinschalig en studentgericht

Door Anne Mie Draye

De UHasselt breekt met het klassieke onderwijsconcept dat nog vaak aan de andere Vlaamse rechtenfaculteiten wordt gehanteerd. Bij traditioneel universitair onderwijs stromen vaak honderden studenten tegelijk de auditoria in. Aan de UHasselt is het rechtenonderwijs kleinschalig van opzet met onderwijsgroepen van maximaal 20 studenten waarin deze werken onder begeleiding van een inhoudsdeskundige docent, een tutor. Dat maakt het onderwijs interactief en individueel gericht. Ook de aanpak wordt anders. In het traditionele onderwijssysteem draagt de docent kennis over aan de studenten. Die leren en reproduceren vervolgens de geselecteerde studiestof vaak puur examengericht. In de Hasseltse rechtenopleiding daarentegen staat het verwerven van kennis door de student centraal. Hoe dat allemaal precies in zijn werk gaat, leest u hier.

Prof. dr. Anne Mie Draye is gewoon hoogleraar in de rechten aan de UHasselt.

Opdracht- en probleemgestuurd onderwijs

Aan de UHasselt leren studenten zelf met recht bezig zijn. Het uitgangspunt van het leerproces zijn opdrachten en problemen die aanknopen bij de beroepspraktijk en de maatschappelijke realiteit. Rechtenstudenten gaan aan de slag met gedetailleerde opdrachten en casussen, soms vergezeld van uitleg waarom ze best een bepaalde aanpak volgen. Aan de hand hiervan verwerven ze kennis van de verschillende vakgebieden binnen de rechtswetenschap.

In het eerste jaar wordt er vooral met opdrachten gewerkt en worden de studenten meer gestuurd. Typend voor dit soort taak is dat studenten opgegeven krijgen wat ze moeten doen, inclusief een nauwkeurige aanduiding van de te bestuderen literatuur. In de volgende jaren wordt er vooral met casussen gewerkt. Studenten dienen via een methodische aanpak te inventariseren welke problemen zich voordoen en leerdoelen te formuleren die moeten leiden tot de oplossing van de geïdentificeerde problemen.

Onderwijsgroepen

Studenten komen met 20 jaargenoten twee- tot driemaal per week samen onder begeleiding van een tutor. In het eerste jaar vormt de onderwijsgroep een interactief herhalingsmoment. Studenten bespreken er de resultaten van de opdrachten. In het tweede en het derde jaar discussiëren ze met hun medestudenten over problemen, inventariseren en analyseren ze de deelproblemen en bespreken ze samen de verdere aanpak. Dan gaan ze aan de slag en brengen ze verslag uit over het resultaat van hun opzoekingen tijdens de volgende bijeenkomst.

Ter ondersteuning van het onderwijs worden ook hoorcolleges georganiseerd. Daarin wordt voor alle studenten van een studiejaar een bepaald thema ingeleid, de leerinhoud gestructureerd en moeilijke onderdelen uitgelegd. De colleges maken overigens slechts een klein onderdeel uit van de totale studielast. Het grote deel moeten de studenten zelf aanpakken in de onderwijsgroep en tijdens de zelfstudie.

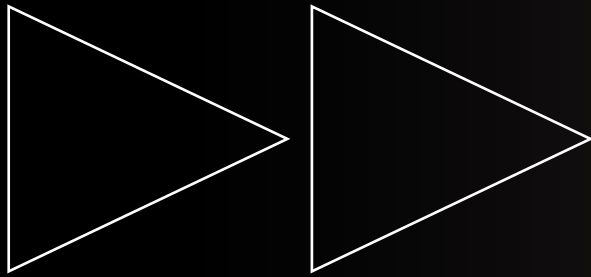
In de practica staat het oefenen van juridische vaardigheden centraal. Hierin leren studenten de opgedane kennis ook daadwerkelijk toe te passen.

Alex Arts

Emeritus-voorzitter Grondwettelijk Hof

“Limburgs rechtsleven als model? De nieuwe rechtsfaculteit in Limburg, met door een strenge jury getoetste kwalitatieve waarborgen, houdt de uitdaging in om samen met de Limburgse rechtswereld, en dus op grond van wetenschappelijk inzicht en praktijkervaring, een eigentijdse invulling te geven aan de steeds hogere verwachtingen die aan Justitie gesteld worden.”

Veerle Lenders
Kamervoorzitter Hof Antwerpen

“Als voornamelijk ex cathedra opgeleide juriste charmeert mij het pedagogisch concept van het opdracht- en probleemgestuurd onderwijs in kleine groepen. Ik ben ervan overtuigd dat deze onderwijsmethode, die in de UHasselt reeds zijn verdiensten heeft bewezen, aan de rechtenopleiding een behoorlijke meerwaarde zal opleveren. Bij het herlezen van de voorstelling van de opleidingen valt mij het gewicht op van het internationaal recht in het opleidingspakket, waaraan al in het eerste jaar veel aandacht wordt besteed.

In de klassieke rechtenopleiding in het algemeen, vormt dit een waar keerpunt, zeker nu de opleiding ook internationaal, i.e. deels in Maastricht, wordt georganiseerd en bovendien in het programma juridisch Engels en Frans werden opgenomen. Ik ben ervan overtuigd dat deze toekomstgerichte visie op de rechtenopleiding voor de alumni van deze universiteit een bijzondere en waardevolle troef zal zijn bij de uitbouw van hun individuele professionele activiteiten.

UHasselt: ga ervoor: het is een boeiend en uniek project waar ik volledig achtersta en dat Limburg, en bij uitbreiding Vlaanderen, universitair een nieuw elan kan geven.”

Intensieve studiebegeleiding

De onderwijsgroepen worden begeleid door een tutor die bijstuurt als dat nodig is. De tutor spoort studenten aan tot actieve deelname, zet via vragen en andere stimuli aan tot reflectie en stimuleert de studenten om zelfstandig een verdieping van de leerstof te bereiken. De tutor heeft ook als taak op te letten of het gesprek goed verloopt, of de taken goed verdeeld worden en of de studenten wel uit de onderwerpen halen wat er in zit. De afstand tot tutores is bijzonder klein, studenten kunnen ze gemakkelijk en op informele wijze benaderen.

Blokboek

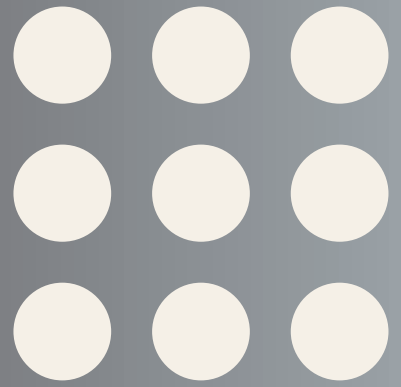
Een beschrijving van de opdrachten staat in het blokboek. Dat is een soort handleiding die de studenten begeleiden bij hun zelfstudie, waarin is uitgestippeld hoe ze zich de vakinhoud eigen maken, aanbevolen literatuur waarbij ze terecht kunnen om de vraagstukken op te lossen. In de hogere jaren worden studieaanwijzingen globaler en de opdrachten complexer. Studenten worden immers steeds bekwaamer en leren op zelfstandige basis te werken.

Studiejaar opgedeeld in blokken

In plaats van vakken die het hele jaar doorlopen, wordt het studiejaar opgedeeld in blokken: eenheden van 7 à 8 weken waarin telkens één bepaald thema wordt belicht. De blokken volgen mekaar op wat betekent dat vakken dus niet door elkaar onderwezen worden. Na afloop van ieder blok staat een examen gepland.

Blijvende kennis

Studenten gaan actief met bestaande thema's aan de slag, leren kritisch omgaan met beschikbare gegevens, problemen doorgronden, zelf een rechtsvraag definiëren en samen met medestudenten op zoek gaan naar een gefundeerde oplossing. Het belangrijkste voordeel daarvan is dat ze

de theorie beter doorgronden en inzichten direct leren toepassen op uiteenlopende vraagstukken. Ze leren oplossingsgericht en systematisch denken.

Drop-out

Dankzij het opdracht- en probleemgestuurd onderwijs zijn studenten vanaf de eerste dag bezig met hun opleiding. Werken in groep is daarbij een aansporing om vol te houden. Als een student niets gedaan heeft dan zal hij of zij onmiddellijk, d.w.z. bij de eerstvolgende bijeenkomst, te horen krijgen dat hij of zij slecht bezig is. De drop-out, die groot is bij de meer traditionele opleidingen, zal daardoor aan de UHasselt naar verwachting veel kleiner zijn. Van bij de start zijn er bovendien ook veel sociale contacten.

Maatwerk

Het pedagogisch concept van de Hasseltse rechtenopleiding biedt de nodige differentiatie. Studenten kunnen hun leerproces immers deels zelf organiseren. De betere student kan besluiten dieper op de zaken in te gaan en zo zijn of haar talenten ten volle benutten. Zwakkere studenten krijgen een degelijke een persoonlijke begeleiding. Zij kunnen zichzelf overtreffen.

Vorbereid op de beroepspraktijk

Omdat rechtenstudenten aan de UHasselt voortdurend problemen uit de praktijk hebben aangepakt, zullen ze ook sneller aansluiting vinden bij de juridische arbeidsmarkt.

Proefles

Leerlingen uit het 5de of 6de jaar van het secundair onderwijs kunnen op een actieve wijze kennis maken met de rechtenopleiding aan de UHasselt. Zo kunnen ze zelf beoordelen of deze studie aansluit bij hun interesses. Meer informatie daarover is te vinden op de website:

<http://www.uhasselt.be/proefrit/rechten/>

Werkweek van een student rechten aan de Universiteit Hasselt

Op maandag beginnen de studenten 's morgens met een inleidend hoorcollege over de leerstof en de opdrachten van die dag. Daarna is er tijd voor zelfstudieopdrachten die met de nodige instructies uit de studieleidraad opgelost moeten worden. Op die manier bereiden studenten de onderwijsgroep voor van dinsdagochtend, waar ze terugkoppeling krijgen over hun zelfstudieopdracht en een reflectie op het hoorcollege. Daarna gaan ze verder aan de slag met zelfstudieopdrachten aan de hand van de bespreking in de onderwijsgroep en werken ze aan de schrijfopdracht voor het practicum. Op woensdagochtend is er een practicumbijeenkomst. De rest van de dag werken studenten verder aan hun zelfstudieopdrachten. Op donderdag krijgen ze opnieuw terugkoppeling in de onderwijsgroep en vervolgens ronden ze hun zelfstudieopdracht af, bereiden ze het afsluitend college en de practicumopdracht voor de volgende week voor. Vrijdagmiddag overloopt de prof tijdens een college de moeilijkste leerstukken van de afgelopen week en kunnen studenten de week afronden met een reflectie op hun eigen werk.

Probleemgestuurd onderwijs: een beproefd concept aan de Universiteit Maastricht

Door Beatrix Engelen

De Universiteit Maastricht (UM) kan bogen op een meer dan dertigjarige ervaring met het probleemgestuurd studeren. Als enige universiteit in Nederland heeft ze dit onderwijsconcept volledig geïntegreerd toegepast bij al haar opleidingen.

Bovendien is er in 30 jaar aan de UM veel ervaring opgedaan met het PGO-systeem. Professor Jaap Hage, hoogleraar algemene rechtsleer aan de UM én lid van het opleidingsbestuur van de Hasseltse rechtenopleiding, gaat dieper in op de theoretische achtergrond van dit onderwijsconcept.

Jaap Hage:

“Probleemgestuurd onderwijs is een onderwijsvorm die gebaseerd is op de aannames dat:

- kennisverwerving beter verloopt als deze wordt gestuurd door relevante problemen waarvoor op systematische wijze een analyse en oplossing wordt gezocht;
- abstracte kennis het best kan worden verworven in samenhang met de concrete problemen waarvoor deze een oplossing kan bieden; de reden hier voor is dat het onthouden van abstracte kennis gemakkelijker is aan de hand van concrete problemen en dat concrete problemen het leren motiveren;
- samenwerking van lerenden/studenten tot meeropbrengst leidt;
- zelfwerkzaamheid en een actieve studiehouding van studenten ertoe leidt dat de verworven kennis beter beklijft.”

“In combinatie hebben deze aannames geleid tot een onderwijsvorm, het probleemgestuurd onderwijs, die wordt gekenmerkt door de volgende karakteristieken:

Het leren wordt gedreven door uitdagende problemen met een open einde. De gedachte hierachter is dat studenten door dergelijke problemen gemotiveerd zullen worden om zelf meer specifieke vragen te formuleren, *leerdoelen*, genaamd. Omdat ze de leerdoelen zelf hebben ge-

formuleerd, is de motivatie om antwoorden te vinden groot en deze motivatie leidt er weer toe dat de stof die bestudeerd wordt, beter wordt verwerkt en beklijft.

Studenten werken tijdens het onderwijs in kleine collaboratieve groepen. De gedachte is hier dat velen meer weten dan een persoon en dat studenten van elkaar kunnen leren. Hoorcolleges zijn minder populair, vanwege de minder actieve deelname van studenten.

Docenten (tutoren) nemen de rol aan van ‘facilitator’ van leren. De Engelse aanduiding van probleemgestuurd onderwijs, *problem based learning*, geeft eigenlijk beter aan waar het om gaat. Het onderwijs zelf staat niet centraal, maar het leren van de student. Om het met een slogan te zeggen: *niet doceren maar studeren*. Dit betekent dat de tutoren niet primair tot taak hebben om kennis over te dragen maar om te bevorderen dat studenten kennis verwerven. Bijgevolg worden studenten aangemoedigd zelf de verantwoordelijkheid te nemen voor het functioneren van hun groep en het organiseren en richting geven van het leerproces met ondersteuning van een tutor.”

“Aan de rechtenfaculteit in Maastricht is in de loop der jaren veel ervaring opgedaan met het probleemgestuurde onderwijs en dat heeft geleid tot een zekere toespitsing van de onderwijsvormen op de specifieke karakteristieken van het juridische onderwijs. Zo is bijvoorbeeld geconstateerd dat sommige leerstukken uitleg door de tutor behoeven. Dit heeft geleid tot het beleid om de zelfsturing van studenten geleidelijk aan te introduceren en om studenten aanvankelijk meer houvast te geven door de taken waarmee hun leerproces wordt gestuurd meer gesloten te maken. Ook wordt aanvankelijk tamelijk nauwkeurig aangegeven welke literatuur bestudeerd moet worden ten behoeve van de taken. Deze sturing van het leerproces neemt geleidelijk af naarmate de studie vordert.”

'uhasselt@school' bundelt initiatieven voor leerlingen én leerkrachten

Volgend schooljaar zullen geïnteresseerde leerlingen uit de hoogste graad van het middelbaar onderwijs in Limburg al een cursus kunnen volgen aan de faculteit Wetenschappen van de UHasselt, en voor dat vak een vrijstelling krijgen als ze het jaar daarop beslissen in die richting voort te studeren aan de UHasselt. Dat is de meest opvallende mogelijkheid uit 'uhasselt@school', het aanbod dat de faculteit Wetenschappen van de UHasselt eind januari lanceerde voor leerkrachten en leerlingen van het secundair onderwijs.

"Onze eerste bedoeling is leerlingen en leerkrachten te informeren over wat er gebeurt in de wetenschappen", zegt professor Erna Nauwelaerts, decaan van de faculteit Wetenschappen van de UHasselt. "We bieden de bacheloropleidingen chemie, fysica, biologie, wiskunde en informatica aan, maar daarmee weten de leerlingen nog niet veel."

"Het probleem is dat we in Vlaanderen vasthangen aan de klassieke benamingen van de bacheloropleidingen", vult rector Luc De Schepper aan, "terwijl de masters interdisciplinair zijn, en daar het interessante gebeurt. Dat willen we duidelijk maken aan de leerlingen van het middelbaar, dat die bacheloropleidingen ook de sleutel zijn naar bio-elektronica, nanotechnologie, enzovoort."

Erna Nauwelaerts: "In het secundair verslapt de aandacht van leerlingen voor wetenschappen. De voorbije tien jaar hebben we in Vlaanderen een achteruitgang van de studentenaantallen exacte wetenschappen gezien van 4 procent per jaar! Gelukkig is daar vorig jaar een kentering in gekomen."

In de nieuwe brochure 'uhasselt@school' staat het aanbod van de wetenschapsfaculteit van de UHasselt voor de bacheloropleidingen chemie, fysica, biologie, wiskunde en informatica aan de leerlingen van de derde graad van het secundair onderwijs.

Tijdens de 'meeloopdagen' kunnen individuele leerlingen op woensdagnamiddag een halve dag een hoorcollege en een practicum of oefensessie in een labo volgen, samen met de bachelorstudenten.

De 'leerlingenpractica' zijn ontwikkeld voor klassen die rond een aantal thema's een practicum van een halve dag kunnen volgen in de universitaire labo's.

'Een prof voor de klas' werkt in de omgekeerde richting. De faculteit stuurt haar professoren uit om gastlessen te komen geven in de scholen die dat wensen. Die gastlessen kunnen gekoppeld worden aan een groepswerk of -project.

'Achter de schermen van de onderzoeksinstituten' zijn (klas-)bezoeken aan het Instituut voor Materiaalonderzoek of het Expertisecentrum voor Digitale Media.

'Cursussen voor excellente leerlingen' vormt het klapstuk van het nieuwe aanbod.

Erna Nauwelaerts: "Echt gemotiveerde leerlingen die al heel goed weten wat ze willen, kunnen in hun laatste jaar secundair al een opleidingsonderdeel volgen van een van onze bachelors. Daarmee kunnen ze al vijf studiepunten verdienen, waarvoor ze dan vrijstelling krijgen als ze een jaar later hun bachelorstudie beginnen. Voor België is dit nieuw, maar in Nederland bijvoorbeeld bestaat het al. Uiteraard richt dit aanbod zich maar tot een heel beperkte groep van 'bollebozen', en moeten er dan goede afspraken met de school gemaakt worden."

Positieve evaluatie tUL

Op 18 januari 2001 tekenden het Koninkrijk der Nederlanden en de Vlaamse Gemeenschap in Maastricht het 'Verdrag inzake de transnationale Universiteit Limburg' (tUL-Verdrag). Hierdoor kwam een uniek, grensoverschrijdend samenwerkingsverband tot stand tussen de Universiteit Hasselt en de Universiteit Maastricht.

Een van de verwachtingen was dat de bundeling van onderwijs en onderzoek binnen de tUL zou zorgen voor een grotere doelmatigheid dan mogelijk zou zijn bij een gesplitst aanbod. Ook was het de bedoeling dat de samenwerking tussen de UHasselt en de UM zou leiden tot een versterking van de kennisinfrastructuur in de regio en zou bijdragen tot de vorming van een ééngemaakte Europese ruimte voor hoger onderwijs en onderzoek.

Evaluatie

Atikel 11 van het tUL-Verdrag voorziet dat de Vlaamse en Nederlandse regering het Verdrag vijf jaar na de inwerkingtreding ervan evalueren. Daarom bracht een gezamenlijke, Vlaams-Nederlandse evaluatiecommissie op 11 en 12 januari 2007 een plaatsbezoek aan beide tUL-campusen. Deze commissie legde eind april 2007 haar bevindingen vast in een evaluatierapport dat aan beide ministeries van onderwijs werd aangeboden. Eind januari 2008 werd dit rapport officieel aangeboden aan de tUL, vergezeld van een beleidsreactie namens beide ministeries.

Schitterende proeftuin

Het oordeel van de evaluatiecommissie over de tUL is positief. De commissie stelt dat er goede onderwijsprestaties worden neergezet en uit haar waardering voor de grote studentenaantallen in wetenschapsgebieden (informatica en biomedische wetenschappen) waar het over het algemeen steeds moeilijker wordt om studenten aan te trekken. Het onderzoek van de tUL noemt de commissie veelbelovend, ook al is het nog pril, gezien de korte bestaansperiode van de tUL.

In het rapport worden ook een aantal verbeterpunten opgesomd. Zo moet de akte van de derde rechtspersoon worden aangepast in functie van de gewijzigde strategie van beide partners, de Nederlandse en Vlaamse overheid moeten de doelstellingen en financieringen achter het verdrag op elkaar afstemmen en er moet een oplossing worden gevonden voor de twee sets van wetten en regelgevingen die de tUL de facto nog vaak worden opgelegd.

De belangrijkste aanbeveling van het rapport is de wens tot voortzetting van de tUL. De commissie benadrukt dat zowel de oorspronkelijke initiatiefnemers, als de huidige betrokkenen zeer gemotiveerd zijn om het project te continueren en dat zij steun en de nodige ruimte verdienen. Tevens beklemtoont ze dat de tUL een uniek project is dat reeds interessante resultaten heeft opgeleverd en een schitterende proeftuin is in de open Europese hogeroponderwijsruimte.

“Hasseltse unief is grensverleggend” Regeringscommissaris spreekt vol lof over UHasselt in een interview met Het Belang van Limburg

“De Universiteit Hasselt staat al dertig jaar aan de top van Vlaanderen als het aankomt op vernieuwing en creatief vermogen. De UHasselt heeft een soort laboratoriumfunctie voor het universitair onderwijs, niet alleen in Vlaanderen trouwens. De tUL, de transnationale Universiteit Limburg, het samenwerkingsverband van de UHasselt met de Universiteit Maastricht, wordt vanuit het buitenland met veel interesse bekeken. Dat is als het ware een exportproduct voor Vlaanderen.” Dat zegt professor Jan De Groof, regeringscommissaris bij de Universiteit Hasselt en de Universiteit Antwerpen in een gesprek met Luc Standaert, journalist van Het Belang van Limburg (8-9 maart 2008).

Professor Jan De Groof is al twintig jaar regeringscommissaris en dus een bevoorrechte getuige die vrijwel alle belangrijke momenten in de geschiedenis van onze universiteit heeft meegemaakt. Voor hem is de UHasselt “een grensverleggende universiteit”. We nemen hier graag enkele citaten over.

“In interuniversitaire samenwerking, om te beginnen. Met de universiteit van Antwerpen voor biochemie, met de universiteiten van Eindhoven en Delft, met die van Nijmegen... Uiteraard met de Universiteit Maastricht in het kader van de tUL, een van de weinige originele concepten in het universitaire landschap. Er is de tripartite samenwerking Hasselt-Leuven-Maastricht inzake de rechtenopleiding, en nu komt er dus een strategische alliantie met de Katholieke Universiteit Leuven, maar dat hoeft zeker niet de uitsluiting van andere samenwerkingsverbanden in te houden.”

“De Hasseltse universiteit is ook vernieuwend in het eigen bestuur. Ze was een van de eerste om kwaliteitsevaluatie en afspraken omtrent publicaties en onderzoek op te nemen in de contracten van wetenschappers. Het begrip *tenure track*, dat uitzicht biedt op vaste benoeming voor knappe onderzoekers op voorwaarde dat ze voldoen aan meetbare normen, is hier vorm gegeven. Het nieuwe plan om laatstejaars uit het secundair onderwijs al de mogelijkheid te bieden een opleidingsonderdeel aan de unief te volgen is ook zo’n sterk idee. Minister Vandebroucke spreekt daar zeer waardierend over.”

“Over het pedagogisch-didactisch concept van Louis Verhaeghe moeten we het nauwelijks nog hebben. Zijn opleidingsmodel met een veel meer project- en probleemgerichte benadering en een nauwere begeleiding voor de studenten is immers al lang gretig overgenomen door de andere universiteiten. Hetzelfde geldt nu voor de rechtenopleiding, waar ook gewerkt wordt aan een nieuw model dat later wellicht gevolgd gaat worden door de andere rechtsfaculteiten in Vlaanderen.”

“De UHasselt maakt heel bewust keuzes. Niet per se alles willen doen, maar enkele domeinen uitkiezen en daar dan de beste in proberen te zijn. Men heeft hier de moed om keuzes

te maken voor speerpunten die kunnen uitgroeien tot *centers of excellence*. Bio-statistiek bijvoorbeeld, daarin staat de UHasselt aan de wereldtop. Ook de faculteit TEW gaat zich beperken tot drie speerpunten: family enterprises, patient safety en mobiliteit/logistiek. Die vastberadenheid om het verschil te maken dwingt ontzag af en leidt ook tot resultaten. En dat zie je telkens weer aan de visitatierapporten, waar de UHasselt vaak als enige de vermelding ‘excellent’ krijgt.”

“En dan is er nog het creatieve vermogen inzake spin-offs en ondernemingsgericht wetenschapsbeleid. Op de jongste raad van bestuur zijn nog twee zeer interessante spin-offs goedgekeurd. De UHasselt haalt daar meer dan andere universiteiten een positief resultaat mee. Wist u trouwens dat één der allereerste nv’s die vanuit een universiteit werd opgericht er een was van de UHasselt, en dat het Limburgs concept model stond voor de nieuwe wetgeving?”

© Concentra Media - Serge Minten

'Innoventiviteit' promoot innoverend toponderzoek van de UHasselt

Met de campagne 'innoventiviteit' wil de UHasselt het hoogstaand innoverend toegepast onderzoek van haar onderzoeksinstituten naar de bedrijfswereld promoten. De campagneposter start herkenbaar vanuit het beeld van een pagina uit het Groot Woordenboek van Van Daele, in combinatie met de nieuwe term 'innoventiviteit'.

Volgens het reclamebureau RCA, partner bij het uittekenen van de nieuwe communicatiestrategie van de UHasselt, is dit een treffende manier om de aandacht te trekken van een belangrijke doelgroep voor de negen onderzoeksinstituten van de UHasselt: de bedrijfswereld.

Ivo Clerix, zaakvoerder RCA: "De UHasselt vroeg ons om een reclameposter/advertentie te bedenken die duidelijk kon maken dat de universiteit tal van inventieve en innoverende toponderzoekers in huis heeft. Het was niet eenvoudig om na de sterke 'eieradvertentie' opnieuw met een pakkend campagnebeeld naar buiten te komen. Ik denk dat we met 'innoventiviteit' toch méér dan geslaagd zijn in dit opzet."

"Zoals je kunt zien, wordt het beeld uitgelicht en vergroot om de aandacht te trekken. De rode cirkel dwingt de lezer om de bijgaande woordbetekenis van 'innoventiviteit' te lezen. Eens deze betekenis gelezen, wordt de suggestie meegegeven dat er blijkbaar een nieuw woord, ontstaan in de 'innoverende' en 'inventieve' geest van de UHasselt, in de Van Daele werd opgenomen."

Reünie 2e kan Scheikunde 1976-1977

30 jaar geleden (zie foto) zwaaiden we het LUC vaarwel, mét een kandidaatsdiploma Scheikunde in de hand. Om deze gebeurtenis te herdenken namen we het initiatief een reünie op poten te zetten. Het was een echte krachttoer om een actueel adressenbestand samen te stellen. Dankzij het studentensecretariaat van de Universiteit Hasselt, kregen we de namen van de geslaagden 2e kan Scheikunde 1976-1977 ter beschikking, plus de toenmalige adressen. Met dit document als basis konden we via contacten met oud-studenten, via Google en e-mail, uiteindelijk een compleet actueel adressenbestand samenstellen. Iedereen op de lijst van de 26 afgestudeerden werd schriftelijk uitgenodigd voor de reünie die plaatsvond op het mooie Domein Pietersheim te Lanaken.

Dertien oud-studenten over de volle breedte van Vlaanderen (van Oostende tot Lanaken) schreven zich in voor deze happening. Een aantal van hen had er zelfs een weekendje 'Limburg' van gemaakt, inclusief overnachting. En of het de moeite waard was! Een overheerlijk menu, mét aangepaste wijnen, zorgden voor urenlange gesprekken over "die goede oude 'LUC'-tijd"...

Lucien Duchateau en Tuur Opsteyn

Het aanmoedigingsfonds: 'Sturen op Succes'

Het nieuwe financieringsdecreet voorziet middelen voor het zogenaamde Aanmoedigingsfonds. Via deze middelen wordt de tweede democratiseringsgolf begeleid.

Ter herinnering: de eerste democratiseringsgolf (in de jaren 60) had gelijkaardige doelstellingen, en werd mogelijk gemaakt dank zij een aanzienlijke financiële injectie: oprichting van nieuwe universiteiten (onder andere het LUC), studiebeurzen, oprichting van allerhande diensten voor de studenten, onderwijsinnovatie...

In de praktijk richten we ons nu hoofdzakelijk (maar niet uitsluitend) op jongeren van allochtone herkomst omdat hun instroom en doorstroom kan verbeteren.

De instroom steeg tussen 1997 en 2007 van 3,95% naar 5,91%; het slaagpercentage in het eerste jaar bleef hangen rond de 25%, tegen 55% voor autochtonen.

Strategie

- 'Sturen op Succes' is een onderdeel van de opdrachtverklaring van de universiteit.
- De acties zijn een onderdeel van het globale beleid, en worden geïntegreerd in de interne kwaliteitszorg (en visitatierapporten).
- De wetenschappelijke opvolging en ondersteuning gebeurt door het Expertisecentrum Gelijke Onderwijskansen en SEIN.
- 'Sturen op Succes' trekt ook op projectbasis derde geldstroommiddelen aan: Koning Boudewijnstichting en het programma "Manager van Diversiteit" van de Vlaamse overheid.
- Competentie ontwikkelen rond diversiteit voor alle personeel.

Acties voor 2008

Goede contacten met scholen en met de allochtone gemeenschap moeten de instroom verbeteren.

Dankzij de sociale registratie bij de inschrijving en een performant studievolsysteem weten we perfect wat de vooropleiding is van de allochtone studenten en wat hun studieresultaten waren in het eerste trimester. Eén en ander laat ons toe om te weten aan welke specifieke acties de student deelgenomen heeft, en wat zijn/haar resultaat is.

We zetten tutorprogramma's op waarbij succesvolle ouderejaars studiebegeleiding geven aan eerstejaars.

Het is erg belangrijk voor hun studiesucces dat studenten zich vlug en goed thuis voelen aan de universiteit: daarom starten we een peter/meterproject op, waarbij – vanaf dag 1 – enkele ouderejaars als peter/meter optreden voor een nieuweling.

En wat de succesvolle uitstroom betreft, organiseren we een Summer University, waar afgestudeerden praktisch voorbereid worden op hun eerste stappen naar de arbeidsmarkt.

“LifeTechLimburg.be gewapend voor uitbouw Limburg tot *life sciences hot spot*”

Een gesprek met Piet Stinissen en Debora Dumont

De life sciencesector, die onder meer de medische technologie, farma en biotechnologie omvat, is één van de sterkste economische groeisectoren. Ook in Limburg staat de uitbouw van de life sciencesector hoog op de agenda. Kort na het officiële startschot voor LifeTechLimburg.be is er al goed nieuws voor het platform dat de motor wordt achter de uitbouw van de life sciencesector in Limburg. De Vlaamse Regering besliste op 7 maart 2008 om de huidige vennootschapsstructuur van de LRM-groep op korte termijn te hertekenen. Hierbij werd ook 2,5 miljoen euro beschikbaar gesteld voor de werking van LifeTechLimburg.be. “De toekenning van deze middelen zal een sterke stimulans betekenen voor de verdere uitbouw van de life sciencesactiviteiten in onze provincie”. Dat zeggen Piet Stinissen, directeur BIOMED en voorzitter LifeTechLimburg.be en Debora Dumont, business developer BIOMED en project manager van LifeTechLimburg.be, in een gesprek met de redactie.

Kunt u eerst even LifeTechLimburg.be kaderen in het actieplan life sciences?

Piet Stinissen: “De uitbouw van LifeTechLimburg.be is één van de concrete pijlers van het actieplan ‘Life Sciences in Limburg’. Dit actieplan kreeg reeds groen licht van de Limburgse deputatie en werd nadien ook gesteund door alle betrokken Limburgse en Vlaamse actoren op de ‘Ronde Tafel Life Sciences’ die door gouverneur Stevaert in zijn ambtswoning werd georganiseerd op 25 mei 2007. Er werd inmiddels een stuurgroep gevormd en de officiële kick-off vond plaats op 23 januari 2008. LifeTechLimburg.be moet de ambities van het actieplan mee helpen realiseren.”

Welke vorm neemt LifeTechLimburg.be aan?

Debora Dumont: “LifeTechLimburg.be is een stuurgroep waarin vertegenwoordigers van de UHasselt (BIOMED en Interfacedienst), de drie Limburgse Hogescholen (PHL, KHLim en Xios), de grote ziekenhuizen (Ziekenhuis Oost-Limburg en Virga Jesse Ziekenhuis), de Provinciale Ontwikkelingsmaatschappij (POM), de Limburgse Investeringsmaatschappij (LRM), VLAO en het Innovatiecentrum Limburg participeren. De expertise aanwezig in elk van de organisaties wordt in LifeTechLimburg.be gebundeld en maximaal benut om nieuwe ontwikkelingen binnen de life sciences te realiseren.”

LifeTechLimburg.be is dus geen vereniging van Limburgse life sciencesbedrijven?

Piet Stinissen: “Neen, dat klopt. Op Vlaams niveau bestaat een overkoepelende organisatie van life sciencesbedrijven, FlandersBio. LifeTechLimburg.be werkt nauw samen met FlandersBio. Recent organiseerden we bijvoorbeeld samen een brainstormsessie met als kernthema cardiologie.”

Welke rol kan LifeTechLimburg.be vervullen in de uitbouw van de life sciencesector in Limburg?

Debora Dumont: “Wij willen de Limburgse life sciencesbedrijven (momenteel een 20-tal) steviger op de kaart plaatsen, en zullen daarnaast de vereiste ondersteuning geven aan nieuwe Limburgse bedrijven. We denken daarbij aan spin-offs van de Limburgse kennisinstellingen en ziekenhuizen maar mikken ook op het aantrekken van buitenlandse bedrijven. Hiervoor werken we samen met LRM, POM en VLAO/Innovatiecentrum Limburg, die alle vertegenwoordigd zijn in LifeTechLimburg.be. Voor deze jonge bedrijven is samenwerking met de kennisinstellingen en ziekenhuizen –ook vertegenwoordigd in LifeTechLimburg.be– zeer belangrijk. LifeTechLimburg.be zal fungeren als een ‘One-Stop-Shop’ voor de life sciencesbedrijven in Limburg.”

Spin-out van Ziekenhuis Oost-Limburg ontwikkelt nieuwe toepassingen op het vlak van kaakchirurgie en implantaten

APORIS nv werd opgericht op 19 oktober 2007 door, dr. Constantinus Politis, dr. Luc Vrielinck en prof. dr. Serge Schepers, verbonden aan de dienst Mond-, Kaak-, en Aangezichtsheelkunde van het Ziekenhuis Oost-Limburg, en is gevestigd op het Wetenschapspark van de Universiteit Hasselt. De nieuwe organisatie staat voor ‘APplied ORal Innovative Services’ en bouwt verder op expertise van de Mond-, Kaak- en Aangezichtschirurgie. APORIS ontwikkelt activiteiten in het domein van de orale en maxillofaciale gezondheidszorg, toegespitst op toepassing van medische software, ontwikkeling van innovatieve producten en diensten en inrichting van onderwijs, opleiding en seminaries. Dr. Luc Vrielinck: “We stellen voorlopig drie mensen tewerk in ons nieuwe dentaal laboratorium. Zij ontwikkelen onze nieuwe toepassingen op het vlak van kaakchirurgie en implantaten.”

Piet Stinissen: "Dit alles moet leiden tot nieuwe life sciencesbedrijven en verdere uitbouw van de bestaande bedrijven. Wij zijn verheugd dat we de opstart van twee life sciencesbedrijven kunnen aankondigen: APORIS, een spin-out van het Ziekenhuis Oost-Limburg, en SEPS Pharma, een spin-off van ons eigen instituut." (zie kaderstuk)

Hoe gebeurt de werking van LifeTechLimburg.be?

Debora Dumont: "LifeTechLimburg.be wordt geleid door prof. Piet Stinissen en mezelf. Dit gebeurt onder de vleugels van BIOMED. In oktober 2007 werd projectmedewerker Nico Hollanders aangesteld dankzij middelen van POM-Limburg. Deze kerngroep wordt bijgestaan in een managementteam door Ann-Pascale Bijnens, hoofd interface-dienst en prof. Bert Op't Eijnde, opleidingshoofd kinesitherapie van de Provinciale Hogeschool Limburg. Het managementteam vergadert maandelijks en rapporteert drie- of viermaandelijks aan de stuurgroep."

Wat betekent de toekenning van de middelen concreet voor het actieplan?

Piet Stinissen: "Deze middelen laten toe om onze ambities te realiseren met LifeTechLimburg.be. Enerzijds zullen we toekomstige medewerkers aantrekken om het managementteam van LifeTechLimburg.be te versterken. Anderzijds zullen de middelen ingezet worden voor de organisatie van netwerkevents en seminars. Daarnaast voorzien we een goede promotie van onze Limburgse life sciencesactoren. Dit alles is noodzakelijk om de concrete doelstellingen van LifeTechLimburg.be te realiseren. LifeTechLimburg.be is nu gewapend om Limburg uit te bouwen tot *life sciences hot spot*."

Debora Dumont: "We stippelen momenteel een beleid uit voor de volgende twee jaren. Een belangrijke actielijn is de organisatie van technologiecafés binnen een aantal subdomeinen: diagnostiek en therapie, medische technologie en materiaalkunde, ICT en innovatie in de (ouderen)zorgsector. Tijdens deze technologiecafés met als doelgroepen kennis- en zorginstellingen en bedrijven wordt de aandacht toegespitst op kennismaking, technologieoverdracht en ideeënuitswisseling. LifeTechLimburg.be zal de hieruit resulterende projectideeën verder uitwerken met de betrokken partners met als doel een concrete samenwerking te kunnen opstarten."

Kan LifeTechLimburg.be ook nog beroep doen op andere middelen?

Debora Dumont: "We mikken op bijkomende financiering via Europese middelen. Het EFRO-financieringskanaal biedt mogelijkheden om de werking van LifeTechLimburg.be verder te ondersteunen. Daarnaast betekent het Interreg-financieringskanaal een enorme meerwaarde voor de realisatie van grensoverschrijdende projecten. Onze gunstige ligging in de Euregio is een belangrijke troef daar life sciences een topprioriteit is, zowel binnen de Euregio Maas-Rijn als het grensgebied Vlaanderen-Nederland. We werken momenteel mee aan de uitwerking van diverse nieuwe voorstellen voor Interreg-projecten in het domein van de life sciences."

Piet Stinissen: "Deelname aan deze grensoverschrijdende projecten is van vitaal belang om LifeTechLimburg.be verder te profileren binnen de Euregio. Sinds dit jaar is LifeTechLimburg.be medeorganisator van het grootse life sciencescongres BIOMEDICA, een belangrijke stap in de erkenning van onze regio als life sciencetrekpleister."

Eerste spin-off van UHasselt-BIOMED ontwikkelt innovatieve medicijnen

Op 15 april 2008 werd de eerste spin-off van UHasselt-BIOMED SEPS Pharma boven de doopvont gehouden. SEPS (Self Emulsifying Prodrug Systems) Pharma is een farmaceutisch bedrijf binnen een sterk groeiende *drug delivery business*. SEPS Pharma richt zich op het ontwikkelen, evalueren en naar de markt brengen van geneesmiddelen in nieuwe en verbeterde toedieningsvormen, gebruikmakend van lipofiele/zelf-emulgerende prodrugsystemen en innovatieve doseringsvormen. Zo zal SEPS Pharma o.a. medicijnen, die nu enkel intraveneus toegediend kunnen worden, zodanig modificeren dat een orale toedieningsvorm mogelijk wordt gemaakt. Naast eigen ontwikkelingsprogramma's kunnen samenwerkingsakkoorden gesloten worden met farmaceutische partners inzake het gezamenlijk ontwikkelen en naar de markt brengen van nieuwe geneesmiddelen. Dr. Yves Gonnissen, managing director SEPS Pharma, over de rol van UHasselt-BIOMED: "De expertise aanwezig in UHasselt-BIOMED is cruciaal voor de ontwikkeling en optimalisatie van gevoelige detectiemethoden - op basis van state-of-the-arttechnologie - voor de bepaling van prodrugs en hun metaboliëten in serumstalen. Tevens vormt het nationale en internationale netwerk uitgebouwd door BIOMED een belangrijke meerwaarde voor SEPS Pharma met betrekking tot Euregionale en Europese financieringskanalen en contacten met academische, industriële en klinische instellingen."

KORT nieuws

Universiteitsbibliotheek werkt mee aan ontwikkeling van 'Open Science Directory'

De toegang tot de wetenschappelijke literatuur is cruciaal voor het onderzoek in ontwikkelingslanden. Tijdschriften kunnen nu via het internet elektronisch worden geraadpleegd. Het aantal 'Open Access'-tijdschriften groeit gestaag zoals we kunnen zien in de Directory of Open Access Journals.

UNO-organisaties zoals WHO, FAO en UNEP hebben hun eigen programma's voor wetenschappelijke instellingen in lage-inkomenslanden. Daarnaast ondersteunen universiteiten en andere organisaties diverse programma's om de toegang tot de literatuur te bevorderen: INASP, eIFL en eJDS.

Deze programma's en projecten hebben elk hun eigen website en zoekinstrumenten. Universiteit Hasselt, IOC en EBSCO hebben samen een centraal informatiepunt/website gecreëerd waarin alle tijdschriften in deze programma's worden ontsloten: 'Open Science Directory': www.opensciencedirectory.org.

Doel

- Het creëren van een globaal zoekinstrument voor alle 'Open Access' en speciale programmatijdschriften.
- De toegang tot deze collecties te verbeteren via directe links naar de e-tijdschriften uit de diverse collecties.
- Alle informatie over de collecties is uiteraard beschikbaar op de projectwebsites. Deze websites zijn daarom direct raadpleegbaar vanuit de 'Open Science Directory'.

Inhoud

- Er zijn nu meer dan 13.000 elektronische tijdschriften opgenomen in de 'Open Science Directory'. De website zal meer dan 20.000 titels tellen.
- Open Science Directory bevat diverse collecties van 'Open Access' tijdschriften (bv. Directory of Open Access Journals) en tijdschriften in speciale programma's (HINARI, AGORA, OARE).

Doelgroepen

- Instituten (universiteiten, onderzoeksgroepen e.a.) en hun onderzoekers in ontwikkelingslanden.
- Elke organisatie en wetenschapper die in deze collecties geïnteresseerd is.

De 'Open Science Directory' werd ontwikkeld door EBSCO en de bibliotheek van de Universiteit Hasselt naar aanleiding van een vraag van marine-informatiemanagementexperts, actief binnen het kader van het IOC-programma (Intergovernmental Oceanographic Commission of UNESCO) - IODE (International Oceanographic Data and Information Exchange).

<http://www.opensciencedirectory.net/>

Universiteit Hasselt Magazine is het infoblad van de Universiteit Hasselt.
Het verschijnt viermaal per jaar en is gratis voor alle geïnteresseerden in universitair onderwijs en onderzoek.
Universiteit Hasselt Magazine is de opvolger van het LUC-Nieuws (1981-2005).

colofon

Redactieraad

Luc De Schepper | Betty Goens | Marie-Paule Jacobs |
Geert Molenberghs | Marjan Vandersteen |
Mieke Van Haegendoren | Ingrid Vrancken

Eindredactie

Ingrid Vrancken | Communicatieverantwoordelijke UHasselt
m.m.v. Beatrix Engelen | stafmedewerker Rechten

Vormgeving

Dave Bosmans | Grafisch medewerker UHasselt

Foto's

Marc Withofs | Fotograaf UHasselt
Mine Dalemans | Freelance journaliste
en anderen

Secretariaat

Linda Bradt | Administratief coördinator UHasselt

Druk

Drukkerij Profeeling | Beringen

Verantwoordelijke uitgever

Marie-Paule Jacobs | Beheerder UHasselt

1194

innoventiviteit

innoventiviteit (< Lat.innovatio) 1. geslaagde kruisbestuiving tussen bedrijven en toponderzoek.
-2. handelsmerk van de Universiteit Hasselt. -3. negen onderzoeksinstituten binnen één geheel. -4. karaktertrek van slimme ondernemers en gedreven onderzoekers.

inobserva(n)'tie v., 1. het niet opvolgen (van voor-
schriften); -2. onachtzaamheid, zorgeloosheid.

inocula'tie (inoku..) (<Eng.-Lat.), v.(-s), het inoculeren; inenting, m.n. met menselijke pokstof (in tegenstelling met vaccinatie). **inocule'ren**, (inoculeerde, ook fig.;-2.inoculeren), (inoku...), (overg.) 1. inenten (w.g. behalve als schoolterm) door (intensief) omleren, verwerven: deze techniek wordt ingeodde hand van meerkeuzevragen; instuderen

Surf naar de onderstaande sites en ontdek de innoventiviteit van de Universiteit Hasselt

BIOMED

BIOMEDISCH ONDERZOEKSINSTITUUT

Biomedische Life Sciences
Neuro-inflammatoire ziekten (Multiple sclerose)
Ontwikkeling van biosensoren (i.s.m. IMO)
Cellulaire en moleculaire biotechnologie
www.biomed.uhasselt.be

CTL

CENTRUM VOOR TOEGEPASTE LINGUISTIEK

Internationale bedrijfscommunicatie
Communicatiebehoeften en -problemen
Effectiviteit en efficiëntie van talenonderwijs
Interculturele communicatie
www.ctl.uhasselt.be

IMOB

INSTITUUT VOOR MOBILITEIT

Verkeersveiligheid
Mobiliteit
Logistiek
www.imob.uhasselt.be

CENSTAT

CENTRUM VOOR STATISTIEK

Mathematische statistiek
Biostatistiek
Bioinformatica en statistische genetica
www.censtat.uhasselt.be

EDM

EXPERTISECENTRUM VOOR DIGITALE MEDIA

Computer graphics
Multimedia- en communicatietechnologie
Mens-machine interactie
www.edm.uhasselt.be

KIZOK

KENNISCENTRUM VOOR ONDERNEMERSCHAP EN INNOVATIE

Corporate governance & financiering in familiebedrijven
Innovatie en strategie
Regionale indicatoren
www.kizok.uhasselt.be

CMK

CENTRUM VOOR MILIEUKUNDE

Milieutoxicologie en -sanering
Omgevingsstudies
Milieueconomie
Milieurecht
www.cmk.uhasselt.be

IMO

INSTITUUT VOOR MATERIAALONDERZOEK

Geavanceerde materiaalsystemen
Materiaalsystemen voor elektronica
Ontwikkeling van biosensoren (i.s.m. BIOMED)
Materiaalanalyse
www.imo.uhasselt.be

SEIN

INSTITUUT VOOR GEDRAGSWETENSCHAPPEN

Gelijke kansen en diversiteit
Expertisecentrum gelijke onderwijskansen
www.sein.uhasselt.be

Mail naar interface@uhasselt.be
www.uhasselt.be/interfacedienst
Contactpersoon: Elke Piessens 011/26 80 26

universiteit
hasselt

UNIVERSITEIT VAN DE TOEKOMST